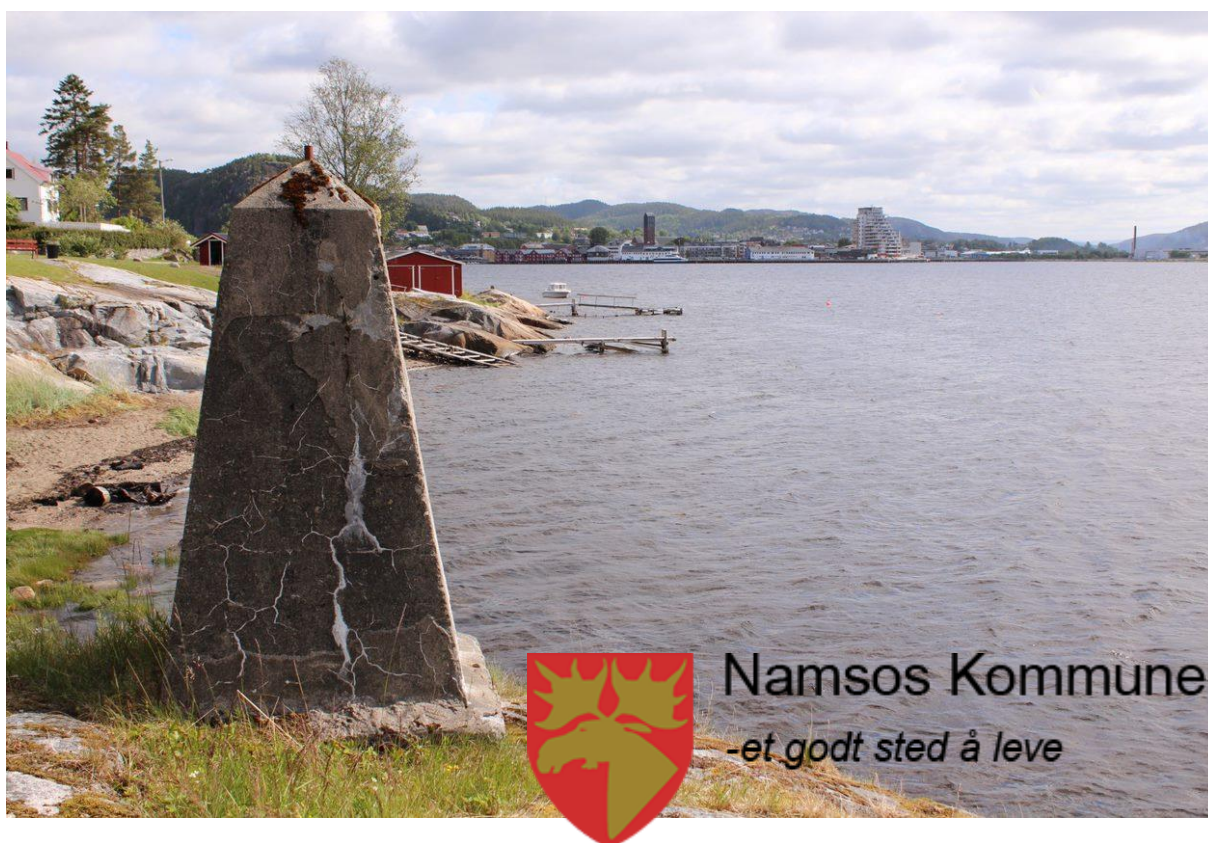

"Vår heim plass på jorda"

Kulturminneplan for Namsos kommune

Tematisk kommuneplan for kulturminner og kulturmiljø 2019 – 2022

Utarbeidet av konservator NMF Geir A. Grøtan, Museet Midt IKS

Vedtatt i Namsos kommunestyre 23.05.2019

*«Vår heimllass på jorda
favner i fra fjell til fjord.*

*Fra Reitan i sør
og til Botnan i nord.*

*Fra Bangdal'n i øst
og Otterøya lengst i vest.*

*Namsos kommune
i sol, regn og blest.»*

Jon Hildrum

Innholdsfortegnelse

Innledning	s 4	4.3.6 Annen industri i og omkring Namsos sentrum	s 25
Kapittel 1. Kulturminneplan i Namsos	s 5	4.3.7 Generelle industristeder	s 26
1.1 Bakgrunn	s 5	4.3.8 Tiltak industriens kulturminner	s 27
1.2 Namsos kommunes mål for prosjektet	s 6	4.4 Institusjonsbygninger/offentlige bygninger	s 28
1.2.1 Effektmål	s 6	4.4.1 Oversikt over bygg	s 28
1.2.2 Målgruppe	s 6	4.4.2 Helseheimen	s 28
1.2.3 Målsettinger	s 7	4.4.3 Spillum skole	s 29
1.2.4 Temaplan	s 7	4.4.4 Andre offentlige bygg	s 30
Kapittel 2. Definisjoner og roller	s 8	4.4.5 Tiltak institusjonsbygninger/ offentlige bygninger	s 30
2.1 Hva er et kulturminne?	s 8	4.5 Kirker og kirkegårder	s 31
2.1.1 Kulturminneloven	s 8	4.5.1 Gamle kirkesteder	s 31
2.1.2 Fredet kulturminne	s 9	4.5.2 Dagens kirker/kirkegårder	s 31
2.1.3 Vernede og verneverdige kulturminner	s 9	4.5.3 Tiltak kirker og kirkegårder	s 33
2.1.4 Hensynssone	s 9	4.6 Jordbruk	s 34
2.2 Kulturminnevern – roller og ansvarsfordeling	s 9	4.6.1 Gårdsanlegg/gårdstun	s 34
2.2.1 Riksantikvaren	s 10	4.6.2 Kverner	s 36
2.2.2 Regional kulturminneforvaltning	s 10	4.6.3 Gårdssager	s 37
2.2.3 Kommunen	s 10	4.6.4 Setervoller/seterhus	s 37
2.2.4 Andre	s 10	4.6.5 Husmannsplasser	s 38
2.3 Kulturminnevern – virkemidler for bevaring	s 11	4.6.6 Tiltak jordbruk	s 39
2.4 Eksempler på kriterier for vurdering av kulturminner	s 11	4.7 Skogbruk	s 40
2.4.1 Identitet og symbolverdi	s 12	4.7.1 Tiltak skogbruk	s 41
2.4.2 Representativitet og sjeldenhet	s 12	4.8 Jakt, fangst og fiske	s 42
2.4.3 Sammenheng og miljø	s 12	4.8.1 Tiltak jakt, fangst og fiske	s 42
2.4.4 Autentisitet	s 12	4.9 Handel	s 43
2.4.5 Arkitektonisk, kunstnerisk og håndverksmessig kvalitet	s 12	4.9.1 Tiltak handel	s 44
2.4.6 Samfunns- eller sosialhistorisk verdi	s 12	4.10 Krigsminner	s 45
2.4.7 Fysisk tilstand og vedlikehold	s 12	4.10.1 Tiltak krigsminner	s 46
2.4.8 Økonomi, bruksverdi og økonomi	s 12	4.11 Samiske kulturminner	s 47
Kapittel 3. Planarbeidet	s 13	4.11.1 Tiltak samiske kulturminner	s 47
Kapittel 4. Kulturminner og kulturmiljø i Namsos kommune	s 14	4.12 Forhistorisk tid/automatisk fredede kulturminner	s 48
4.1 Namsos sentrum – by/tettsted	s 14	4.12.1 Tiltak forhistorisk tid/fredede Kulturminner	s 49
4.1.1 NB – registret	s 14	4.13 Kulturmiljø	s 50
4.1.2 Boligområder	s 16	4.13.1 Gammelveien gjennom Bangdalen	s 50
4.1.3 Tiltak Namsos sentrum – by/tettsted	s 16	4.13.2 Sævik	s 51
4.2 Samferdsel/kommunikasjon	s 17	4.13.3 Namsos sentrum	s 53
4.2.1 Tiltak Samferdsel/kommunikasjon	s 18	4.13.4 Tiltak kulturmiljø	s 53
4.3 Industriens kulturminner	s 19	Kapittel 5. Generelle tiltak	s 54
4.3.1 Kraftverk/kraftstasjoner	s 19	Kapittel 6. Etterord/Kilder og litteratur	s 55
4.3.2 Gruver	s 21		
4.3.3 Møllledrift	s 22		
4.3.4 Sagbruk	s 23		
4.3.5 Glassverk	s 25		

Innledning

Dette er den første kulturminneplanen for Namsos kommune. Planen tar i utgangspunktet for seg nyere tids kulturminner fra tiden etter 1537. Dette er kulturminner kommunen har et forvaltningsansvar for. Planen er ingen historiebok over kommunens historie, men der det har vært naturlig, er utdrag av historien tatt med for å sette kulturminnene inn i en sammenheng.

Som den første kulturminneplan for Namsos kommune har ikke ambisjonen vært å få tatt med og registrert alle potensielle kulturminner innenfor kommunens grenser. Til det har tid og ressurser vært for knapp. Imidlertid er dette en plan som starter arbeidet med registrering av kulturminnene. Senere rullinger av planen må ta inn andre og uregistrerte kulturminner det ikke har vært tid og ressurser til å oppsøke og registrere i denne omgang.

Planens viktigste oppgave er kanskje å få satt bevaring av kulturminnene på dagsorden gjennom en bevisstgjøring av minnenes eksistens.

Under arbeidet med planen har nyere tids kulturminner i kommunen blitt fotografert og kartfestet. De fleste av de objekter som er omhandlet i denne planen kan gjenfinnes på Riksantikvarens søkemotor «Kulturminnesøk». Dette vil være et godt arbeidsredskap for kommunens administrasjon i arbeidet med kulturminneforvaltning og annet arealplanarbeid.

En stor takk rettes til kommunens oppnevnte arbeidsgruppe som har bidradd til planen med konstruktive innspill og tilbakemeldinger og til historielagene i kommunen, Bymarkas venner og privatpersoner som hver for seg har bidradd til opplysninger det har vært bruk for i planarbeidet.

Namsos, desember 2018

Geir Arild Grøtan

Konservator NMF/planarbeider

Kapittel 1. Kulturminneplan i Namsos

1.1 Bakgrunn

Namsos kommune har en stor og mangfoldig kulturarv. Spor av aktivitet går langt tilbake i tid. Det eldste sporet er datert til bronsealderen, 1700 f. Kr. – 500 f. Kr. Fra den tid har det vært kontinuerlig aktivitet i kommunen. De fleste kulturminnene i kommunen er viktige i lokal og en regional sammenheng, men en del har også nasjonal verdi.

Dette er den første kulturminneplanen for Namsos kommune og har som ambisjon å gi en helhetlig oversikt over hva som finnes av kulturminner uten å gå for mye i dybden av hvert enkelt kulturminne. Planen tar for seg et representativt utvalg av historiske spor fra landbruk, utmarksnæring, tidlig industri, fløting, marine kulturminner, krigsminner, kulturell aktivitet og bomiljøer.

Som første plan i sitt slag er det viktig å få en oversikt over kulturminnene slik at det kan danne grunnlaget for en god kulturminneforvaltning. I arbeidet med planen er mange kulturminner dokumentert med fotografi og dette kan danne en god database for det videre arbeidet med kulturminneforvaltningen.

Arbeidet med kommunale kulturplaner er initiert av Riksantikvaren. Kommunene velger selv hvilken form en slik plan får. Kulturminneplanen for Namsos er en temaplan som gjennomgår kulturminner tema for tema og løfter fram enkeltminner fra de ulike tema som er vurdert, slik at de bør få komme bedre fram i lyset og slik sett bli tatt godt vare på for framtiden.

Ved lov av 7.6.1845 ble Namsos ladested opprettet. Ladestedet ble opprettet ved Bråholmen innenfor daværende Sævik herreds grunn. Ved kongelig resolusjon 3.9.1890 ble Sævik delt i Vemundvik og Klinga herreder. Ved kongelig resolusjon 21.3.1912 – gjort gjeldende fra 1.1.1913 ble Otterøy skilt ut fra daværende Fosnes herred og gjort til egen kommune. Ved kongelig resolusjon av 22.6.1951 og 29.3.1957 ble deler av Vemundvik lagt til daværende Namsos kommune (Namsos ladested). Ved kongelig resolusjon 15.3.1963, gjort gjeldende fra 1.1.1964, ble Namsos Ladested, herredene Vemundvik og Klinga, samt Otterøys herreds område på nordsiden og Hoddøy på sørsiden av Namsenfjorden og dessuten Finnangerodden i Fosnes herred slått sammen til en ny storkommune: Namsos bykommune.

1.2 Namsos kommunes mål for prosjektet

(Hentet fra kommunens søknad om støtte fra Riksantikvaren)

Denne planen handler først og fremst om nyere tids kulturminner. Dette er kulturminner som er kommunens ansvar å legge rammer for. Planen omfatter i all hovedsak ikke de fredede kulturminnene som blir forvaltet av Riksantikvaren og fylkeskommunen. Der fredede kulturminner er tatt med, er de enten i kommunens eie eller med tanke på formidling av dem.

Namsos kommune ønsker å

- Utvikle og heve kompetansen når det gjelder registrering og forvaltning av kulturminner, verneverdier, verdiskaping og å sikre en bærekraftig utvikling.
- Sikre en bedre oversikt over kulturminnene i kommunen, både fra eldre og nyere tid.
- Finne frem til og gjøre en vurdering av kulturminner som har verneverdi for lokalsamfunnet.
- Legge et godt grunnlag for en mer forutsigbar saksbehandling for kommunene, gjennom en mer helhetlig registrering av kulturminner i kulturminnesok.no og Askeladden.ra.no.
- Oppdatere oversikten over fredede og verneverdige kulturminner som grunnlag for en kommende prosess med kommuneplan, samt innarbeide prioriterte tema og funn i planen

1.2.1 Effektmål

Namsos kommune forventer at deltakelse i prosjektet fører til

- økt bevissthet om kulturminnene som kunnskaps-, opplevelses- og bruksverdier samt stedsidentitet og tilhørighet
- et godt utgangspunkt for verdiskaping basert på kommunens dokumenterte særpreg
- godt grunnlag for kunnskapsbasert forvaltning, helhetlig planlegging og mer effektiv og forutsigbar saksbehandling.

1.2.2 Målgruppe

Som målgruppe ser kommunen særlig historielag, ildsjeler, kommuneadministrasjonen, politikere, lokalbefolkning for øvrig. Vår nære og fjerne fortid berører oss alle, og gir grunnlag til bedre å forstå oss selv og omgivelsene.

1.2.3 Målsettinger

Et representativt utvalg kulturminner, løse som faste, som dokumenterer og forteller om de utfordringer og valg man har tatt i Namsos opp gjennom historien skal tas vare på. Utvalget skal være slik at det gir et mest mulig komplett bilde av livsbetingelser og kulturelle forhold i Namsos – og i en større verden – ned gjennom tidene. Utvalget vil være dynamisk da det man ønsker å vektlegge i dag ikke nødvendigvis vil være i samsvar med det man vil finne viktig om 10, 20 eller 50 år. Det er en målsetting at kulturminnene aktiviseres og blir en ressurs for dagens samfunn, og at innbyggerne oppmuntres til og deltar i dokumentasjon og formidling av lokalhistorien.

1.2.4 Temaplan

Kulturminneplanen for Namsos skal vedtas som en temaplan. I det ligger det at en da ikke behøver å følge alle saksbehandlingsreglene i plan- og bygningsloven, for eksempel kravet til planprogram. Medvirkning og politisk forankring av arbeidet er likevel viktig.

Kapittel 2. Noen definisjoner og roller

2.1 Hva er et kulturminne?

2.1.1 Kulturminneloven

Kulturminneloven definerer kulturminner slik i § 2:

"Med kulturminner menes alle spor etter menneskelig virksomhet i vårt fysiske miljø, herunder lokaliteter det knytter seg historiske hendelser, tro eller tradisjon til.

Med kulturmiljøer mens områder hvor kulturminner inngår som en større helhet eller sammenheng".

Kulturminneloven definerer automatisk fredete kulturminner slik i § 4

Følgende kulturminner fra oldtid og middelalder (inntil år 1537) er fredet:

- *Boplasser, huler, hellere med spor etter folk som har holdt til eller arbeidet der, hus- eller kirketufter, kirker, hus og byggverk av alle slag, og rester eller deler av dem, gårdshauger, gårds- og tunanlegg og andre bebyggelseskonsentrasjoner som stapelplasser og markeds plasser, byanlegg og liknende eller rester av dem.*
- *Arbeids- og verksteds plasser av alle slag som steinbrudd og annen bergverksdrift, jernvinne plasser, trekull- og tjæremiler og andre spor etter håndverk og industri.*
- *Spor etter åkerbruk av alle slag, som rydningsrøyser, veiter og pløyespor, gjerder og innhegninger og jakt-, fiske- og fangstinnretninger.*
- *Vegfar av alle slag med eller uten brolegging av stein, tre eller annet materiale, demninger, broer, vadested, havneanlegg og åreskifter, båtstøer og båttopptrekk, fergeleier og båtdrag eller rester av slike, seilsperringer, vegmerker og seilmerker*
- *Forsvarsverk av alle slag som bygdeborger, skanser, voller, vollgraver, festningsanlegg og rester av dem og dessuten varder, veter o.l.*
- *Tingsteder, kultplasser, varp, brønner, kilder og andre steder som arkeologiske funn, tradisjon, tro, sagn eller skikk knytter seg til.*
- *Steiner og fast fjell med innskrifter eller bilder som runeinnskrifter, helleristninger og hellemalinger, skålgroper, sliperenner og annen bergskurd.*
- *Bautasteiner, kors og andre slike minnesmerker.*
- *Steinsetninger, steinlegninger o.l.*
- *Gravminner av ethvert slag, enkeltvis eller samlede felt, som gravhauger, gravrøyser, gravkammer, brannflakgraver, urnegraver, kistegraver, kirkegårder og deres innhengninger og gravmæler av alle slag.*

Det samme gjelder samiske kulturminner som nevnt ovenfor fra år 1917 eller eldre.

Automatisk fredet er de til enhver tid erklærte stående byggverk med opprinnelse fra perioden 1537-1649, dersom ikke annet er bestemt av vedkommende myndighet.

Kulturminnelovens § 14 omhandler skipsfunn

Staten skal ha eiendomsretten til mer enn hundre år gamle båter, skipsskrog, tilbehør, last og annet som har vært ombord eller deler av slike ting når det synes klart etter forholdene at det ikke lenger er rimelig mulighet for å finne ut om det er noen eier eller hvem som er eier.

2.1.2 Fredet kulturminne

Kulturminner og kulturmiljøer som er fredet, eller foreslått fredet, har høy nasjonal verneverdi.

Nyere tids kulturminner kan sikres gjennom vedtaksfredning etter kulturminneloven eller de kan forskriftsfredes. Det er også mulig å fredde helhetlige kulturmiljø. Et vedtaksfredet kulturminne fredes gjennom enkeltvedtak etter kulturminneloven. Vedtaksfredninger kan omfatte alle faste kulturminner yngre enn 1537 og fartøy. Større løst inventar kan fredes sammen med byggverk eller anlegg. At et objekt er forskriftsfredet betyr at objektet ikke er fredet gjennom enkeltvedtak. Forskriftsfredning gjelder byggverk og anlegg i statens eie. Fredningen har som formål å sikre og bevare et utvalg vegrelaterte byggverk og anlegg som er representative for den historiske utviklingen av vegnettet i Norge fra omkring 1537 og fram til i dag.

2.1.3 Vernede og verneverdige kulturminner

Et verneverdig eller bevaringsverdig kulturminne er et kulturminne som har gjennomgått en kulturhistorisk analyse og blitt vurdert som verneverdige. Et formelt vern kan gjøres ved regulering til vern etter Plan- og bygningsloven. De aller fleste verneverdige bygninger har imidlertid ikke noe formelt vern.

2.1.4 Hensynssone

Nyere tids kulturminner som ikke er fredet eller foreslått fredet etter Kulturminneloven, kan vises som hensynssone. Det kan ofte være hensiktsmessig å avgrense et større område (kulturmiljø) som omfatter flere kulturminner og det omliggende miljøet som de inngår i. Dette kan også gi en nødvendig buffersone som ivaretar kulturminneverdiene som kan være truet ved eventuelle utbyggingstiltak. Der fredningsprosesser så vidt har startet opp og det sannsynligvis vil ta lang tid før endelig vedtak blir fattet, kan det være hensiktsmessig å bruke hensynssone.

2.2 Kulturminnevern – roller og ansvarsfordeling

I kommunal arealplanlegging er det mange aktører som har ansvar og oppgaver. Når det gjelder kulturminner og kulturmiljøer er det følgende aktører som har bestemte oppgaver.

2.2.1 Riksantikvaren

Riksantikvaren er direktorat for kulturminneforvaltning under Klima- og miljødepartementet og har ansvar for gjennomføringen av den statlige kulturminnepolitikken. Riksantikvaren har et overordnet faglig ansvar og oppfølgingsansvar overfor regional kulturminneforvaltning. Direktoratet skal legge til rette for at kommunene innarbeider kulturminneinteressene i sine planer og forvalter kulturminner, kulturmiljøer og landskap som viktige ressurser og miljøelementer.

Riksantikvaren kan frede bygninger og områder. Riksantikvaren er også dispensasjonsmyndighet for automatisk fredede kulturminner.

2.2.2 Regional kulturminneforvaltning

Regional kulturminneforvaltning er i arealplansammenheng fylkeskommunene og Sametinget. Disse er i forskrift delegert myndighet etter kulturminneloven og er kommunenes samarbeidspartnere i saker etter plan- og bygningsloven.

Regional kulturminneforvaltning deltar i kommunens planlegging med veiledning, kulturminnefaglige innspill, vurderinger og uttalelser til planforslag.

2.2.3 Kommunen

Kommunen er plan- og bygningsmyndighet og dermed ansvarlig for at nødvendig arealplanlegging finner sted og at kulturminneinteresser innarbeides i planene. Den skal se til at lovfestet og tilfredsstillende samarbeid med regional kulturminneforvaltning finner sted. Kommunen skal håndheve vedtatte planer.

2.2.4 Andre

Av andre organisasjoner som kan ha interesse av kulturminneforvaltning og som mange ganger er aktive i dette saksfeltet, kan nevnes ulike frivillige organisasjoner, museer og eiere av kulturminner.

For mer om fordeling av rolle og ansvar mellom partene i den offentlige kulturminneforvaltningen vises til "Forskrift om faglig ansvarsfordeling m.v. etter kulturminneloven".

2.3 Kulturminnevern – virkemidler for bevaring

Det er ulike virkemidler som kan brukes i forvaltningen av kulturminner. Viktigst er lovverket, stortingsmeldinger og planer som legger rammer og retningslinjer for kulturminnearbeidet. Offentlige tilskuddsordninger og rådgiving er også viktige faktorer som er med på å sørge for bevaring og for å sikre kunnskap om hvordan man skal gå fram for å bevare et kulturminne.

De viktigste lovene i arbeidet med kulturminner er Kulturminneloven og Plan- og bygningsloven med tilhørende forskrifter.

Kulturminneloven forvaltes av Riksantikvaren, fylkeskommunene og Sametinget. Loven beskriver hvilke kulturminner som er automatisk fredet, gir hjemmel for vedtaksfredning av kulturminner og beskriver hvordan kulturminner skal forvaltes. Kulturminneloven er en særlov. Det innebærer at kulturminnelovens formål skal veie tyngst når det fattes vedtak etter annen lov som bevarer kulturminner og kulturmiljøer.

Plan- og bygningsloven er det viktigste redskapet for forvaltning av verneverdige bygninger. Kommunen er planmyndighet og har forvaltningsansvar etter Plan- og bygningsloven. Gjennom Plan- og bygningsloven kan kulturminner vernes gjennom hensynssoner, gjennom generelle bestemmelser eller gjennom bestemmelser knyttet til formål i planer. Plan- og bygningsloven gir kommunen hjemmel for å tilse at verneverdige bygninger ikke endres slik at kulturelle, historiske eller arkitektoniske verdier forringes. Plan- og bygningsloven og byggesaksforskriftene gir også kommunen hjemmel til å gi pålegg om utbedring av bevaringsverdige bygninger når dette er nødvendig for å forhindre forfall eller skade på hele eller deler av bygningen.

2.4. Kriterier for vurdering av kulturminner

Hvilken verdi et kulturminne eller et kulturmiljø har, er avhengig av flere faktorer, men vil alltid gjenspeile de rådende verdier på det tidspunktet verdien fastsettes. Den verdi et kulturminne eller et kulturmiljø tillegges, avgjør om det skal tas vare på, hvem som i så fall skal gjøre det, og hvilket virkemiddel som skal brukes.

Kapittel 3. Planarbeidet

Kulturminneplanen skal være en tematisk plan for hele kommunen. Tema som skal dekkes i planen er fornminner, landbruk og kulturlandskap, bygninger og bygningsmønster, kommunikasjon og gamle ferdselsårer, krigsminner, næring og industri, skogbruk og utmarksnæring herunder også spor av samisk aktivitet og andre kulturminner som naturlig hører inn under denne planen.

For å sikre at de kulturminner og kulturmiljø som blir prioritert i denne planen blir tatt vare på, må disse i ettertid følges opp i reguleringsplaner og bli tatt med i kommuneplanens arealdel.

Kulturminneplanen for Namsos kommune legger opp til en prioritering av kulturminner og forslag til tiltak som strekker seg over en periode på fire år, 2019 – 2022. Dette er en periode som strekker seg et stykke inn i etableringen av «Nye Namsos kommune» og her må selvfølgelig den nye kommunen ta sine valg på hvilke kulturminner en vil prioritere.

Hvilken verdi et kulturminne eller et kulturmiljø har, slik det står i kapittel 2, vil være avhengig av flere faktorer, men vil alltid gjenspeile de rådende verdier på det tidspunkt verdien fastsettes. Verdien på et kulturminne eller et kulturmiljø fastsettes som oftest i forbindelse med at et tiltak planlegges gjennomført i området der kulturminnet/miljøet er. Den verdi et kulturminne eller et kulturmiljø tillegges, avgjør om det skal tas vare på, hvem som i så fall skal gjøre det og hvilket virkemiddel som bør brukes.

Kapittel 4. Kulturminner og kulturmiljø i Namsos kommune

4.1 Namsos sentrum-by/tettsted

7. juni 1845 ble det ved kongelig resolusjon på Stockholm slott vedtatt at ladestedet Namsos skulle anlegges ved Namsens utløp. Forut for dette vedtaket hadde diskusjonen i tillegg til kravet om en by gått på hvor i Namdalen byen skulle ligge. Det verserte mange alternativer for lokalisering av byen, i alt 11 ulike plasseringer var opp i diskusjonen. Ved grunnleggelsen av byen bodde det 23 mennesker der.

Byen vokste og ved den første bybrannen i 1872 var det ca. 100 våningshus og forretningsbygg i byen og innbyggertallet var ca. 1300. Ved bybrannen gikk ca. 80% av bebyggelsen tapt.

Andre gang byen brann var i 1897. Brannen var omtrent total. Bare C. Gulbrandsens dampsg, 12 mindre gårder øverst i Abel Meyer gate og langs Overhallveien og en del bygninger i Vika sto igjen. Folketellingen for 1895 viser at det bodde 1981 innbyggere i Namsos den gangen.

20. og 21. april 1940 ble byen bombet av tyske bombefly. Til sammen 207 hus ble totalskadd og 217 hus fikk store skader. Gater, vannledninger, kloakkanlegg, det elektriske anlegget m.m. ble fullstendig ødelagt. Det var bare noen få hus som sto igjen. Blant annet Fogdgården.

Etter krigen ble byen etter hver bygget opp igjen, og det er den gjenreisningsarkitekturen vi ser i Namsos sentrum i dag.

- Tanngarden (husrekka i Abel Meyers gate)
- Samfunnshuset
- Byreguleringen/Reguleringsplanen fra 1940-årene
- Festplassen (paviljongen på Festplassen)

I tillegg til dette finnes det også i bysentrumet andre objekter/lokaliteter som sammen med gjenreisningsarkitekturen er med på å skape helheten i Namsos sentrum

- Hus som overlevde bombing
 - Her nevnes Fogdgården spesielt, da den ble fredet allerede i 1985
- Bastionen
- Klompen
- Bryggerekka
- Barnas Hus

4.1.1 NB – registret

Namsos sentrum står på Riksantikvarens NB-register over byer i Norge med kulturmiljøer som har nasjonal interesse.

NB!-registeret er en database over byer og tettsteder i Norge med kulturmiljøer som har nasjonal interesse. Registeret omfatter 75 byer der sporene etter 1000 års byhistorie er kartfestet. De historiske byene og tettstedene opplever nå et omfattende utviklingspress som følge av den sterke urbaniseringen som preger dagens samfunnsutvikling. NB!-registeret angir områder hvor det må vises særlige hensyn i forbindelse med videre forvaltning og utvikling. Det innebærer ikke formelt vern at et kulturmiljø er med i NB!-registeret, men det gir et grunnlag for angivelse av nye hensynsoner iht. plan- og bygningsloven. Områdene kan også gi grunnlag for innsigelse ved nye arealplaner. Det kan heller ikke utelukkes at noen NB!-områder bør fredes eller at det finnes objekter i disse som på sikt kan vise seg å måtte sikres etter kulturminneloven.

I NB-registeret er Namsos sentrum beskrevet slik:

Namsos Sentrum BSR

Beliggenhet

Delområdet omfatter kvadraturbebyggelsen i sentrum. Området avgrenses i sør av fjorden, og i nord av Skolegata.

Nasjonale interesser

Namsos sentrum bygget på rutenetts-planen er, slik det framstår i dag, en god dokumentasjon på en intakt plan utarbeidet av B.S.R. Videre er det et godt eksempel på den tidlige etterkrigstidens byggeskikk. Bygningene i Gjenreisningsområdet er i hovedsak autentiske når det gjelder hovedform, konstruksjon og materialer. Byen og bygningene forteller bl.a. om byggeteknikk, materialbruk, planløsning, husenes innbyrdes forhold til hverandre, stil og estetiske normer i etterkrigstida, bestemt ut fra planen som ble godkjent i 1941.

Fogdgården fra 1897 som ble delvis ødelagt i bombardementet i 1940 er fredet.

Beskrivelse

I løpet av de fem årene tyskerne var i Namsos, sto de for en voldsom militær byggeaktivitet. Imidlertid gikk oppbyggingen av nærings- og boligbebyggelse i sentrum sakte; det var mangel på alle salgsmaterialer.

BSR anså tre som det eneste naturlige bygningsmaterialet i Norden, og intensjonen var å anvende det i størst mulig grad i Namsos sentrum. Dette var helt i tråd med tradisjonen i sagbruks- og trelastindustribyen Namsos. I gjenreisningsbebyggelsen er tre sammen med mur de mest brukte materialene, og de er brukt på en nøktern og enkel håndverksmessig måte. Trepaneler og pussede murflater var det vanligste fasadeuttrykket, og skifer det vanligste takmaterialet. Bygningsvolumene besto i hovedsak av enheter på 2 etasjer med konvensjonell saltaksform med takvinkel på rundt 30 grader. Byggeskikken preges av enkle, klare og homogene former typiske for 50- og 60-tallets arkitektur.

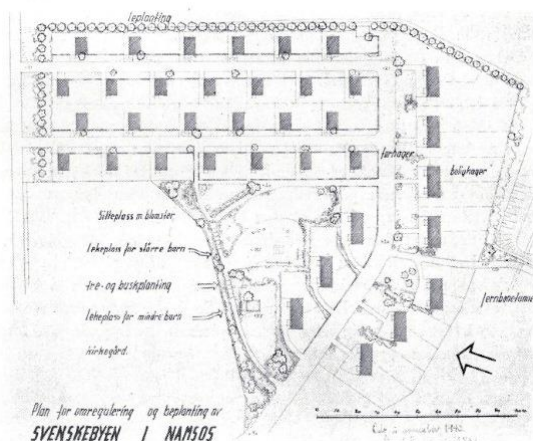
Namsos kirke ble ferdigbygget 1960. Den er tegnet av arkitekt Ola B. Aasness.

Byplanen er i stor grad fulgt opp, og bygningene i bykjernen er gode eksempler på gjenreisningsarkitektur, både når det gjelder internasjonale, nasjonale og regionale stilidealer i perioden.

En del bygninger er ombygd og ødelagt, men gjenreisningsarkitekturen er ennå ganske lett å lese. De fleste bygningene er fortsatt autentiske når det gjelder form, konstruksjon, materialbruk og opprinnelig miljøsammenheng, men det er gjort forandringer m.h.t. overflate, farger, vinduer og dører.

4.1.2 Boligområder

I og omkring Namsos sentrum er det boligområder og villastrøk med enkelthus som sannsynligvis vil falle under karakteristikken verneverdig ved bruk av flere vernekriterier. I den sammenheng er også svenskbyen viktig å nevne. Husene ble gitt til byer som ble bombet i forbindelse med krigshandlingene i 1940.

Plan over Svenskbyen

Svenskhusene under oppføring i 1941

Svenskhusene var elementhus som ble produsert på ulike ferdighusfabrikker i Sverige. Husene ble innkjøpt med midler fra Nasjonalhjelpen, men også med gaver fra Sverige. "Byggnaden oppførtes med bidrag av Svenska folket 1941", står på en plakett som fremdeles er å se på noen av husene. Husene er tegnet av norske arkitekter.

Namsos fikk 50 svenskhus. Svenskbyen, som navnet på den nye bydelen fort ble på folkemunne, ligg øst for det gamle sentrum, mellom kirkegården og museumsområdet. I Svenskebyen fikk 200 personer nye boliger. De kunne flytte inn til jul i 1941 etter at 140 mann hadde satt opp husene.

Selv om de fleste husene i dag er restaurert og oppusset til det ugjenkjennelige i forholdt til sitt opprinnelige utseende, er det elementer av det gamle igjen som gjør dette området interessant i et kulturminneperspektiv.

4.1.3 Tiltak 2019 – 2022. Namsos sentrum – by/tettsted

Ut fra en helhetlig vurdering av temaet Namsos sentrum – by/tettsted foreslås følgende tiltak i uprioritert rekkefølge:

- A. Kommunen bør starte en utredning med mål om å vedta Namsos sentrum som en «Hensynsone» iht Plan- og Bygningsloven for å sikre den intensjon Riksantikvaren har lagt ved å innlemme Namsos i NB-registeret.

Se <http://www.miljokommune.no/Temaoversikt/Kulturminner-og-kulturmiljo/Kulturminner-i-kommunens-planlegging/Hensynssoner-i-kommuneplan/> for prosedyrer rundt arbeidet med å vedta en hensynssone.

- B. Det bør tas initiativ til å registrere og merke alle hus i Namsos sentrum som overlevde bombingene i 1940. En kulturhistorisk minneløype. Samarbeidspartner her vil naturlig være eierne, Namsos bys historielag og Namsos Rotary.

4.2 Samferdsel/kommunikasjon

I eldre tider var det fjorden og sjøen som var hovedferdselsåren i de ytre delene av kommunen. De indre delene av kommunen var knyttet sammen av ferdsselsveier som mer eller mindre har gått i de samme spor som de hadde gjort i uminnelige tider. Det var i utgangspunktet veier bygd for gang- eller hestetransport.

En av de viktigste veiene for over trehundrede år siden var postveiene. Den nordlandske post startet i 1663 og da først fikk vi et regulært system med postgang. Postveien ble holdt ved like av lokale bygdefolk, som pliktarbeid på faste veistrekninger, «roder». Fra Namdalseid og i gjennom Namsos fulgte postveien strekningen fra Bjørg i Namdalseid over Brattli til Bangsund/Selnes. Videre gikk posten til Vik på Otterøya eller Broum, før den gikk videre over Fossland og så til Jøa.

Steinhvelvsbru ved Høyknesvatnet

Gammelveien fra Vemundvik til Havika over Havikskardet

En god del av de gamle veiene er restaurert og vedlikeholdt av lokale lag, mens andre igjen har omtrent forsvunnet slik at det nesten ikke er spor etter den gamle ferdsselen.

Eksempler på lokale veier/byggverk

- Veien over Havikskardet
- Enganveien, vei fra Overhalla til Vemundvik
- Gammelveien mellom Hunn og Høyknes igjennom Bymarka med steinhvelvbruer
- Gammel ferdsselsvei fra Kvernmoen/Vetterhusstranda til Skakkanovadalen v/Lødding
- Gammelveien til Botnan
- Hållingsveien, Botnan. Løddingsvatnet
- Gammelveien Romstadmoen – Solum i Bangdalen
- Vei fra Bangdalen til Kvam
- Namsenbrua
- Gammelt ferjeleie ved Strømhylden (Namsenbrua)
- Steinhvelvsbru Vemundvik

Jernbanetunnel i forlengelsen av Namsenbrua mot nord

Jernbane

- Jernbanelinjen
- Jernbanetunneler
- Lokstallen

Båttrafikk

- Gamle kaianlegg for dampskip og ferjer

Av alle disse objektene er det kun Namsenbrua som er fredet. Brua ble fredet i 2008 gjennom såkalt forskriftsfredning.

4.2 1 Tiltak 2019 – 2022. Samferdsel/kommunikasjon:

Ut fra en helhetlig vurdering av temaet samferdsel/kommunikasjon foreslås følgende tiltak i uprioritert rekkefølge:

- A. Steinhvelvsbruene i Bymarka bør sikres mot ytterligere forfall.
- B. Den gamle veien over Haviskardet fremstår meget intakt og autentisk. Som et eksempel på de gamle veiene inn og ut av Namsos bør denne veien sikres gjennom et vern. Aktuelle samarbeidspartnere her kan være grunneierne, Bymarkas Venner og Botnan historielag.
- C. Jernbanetunnelen i forlengelsen av Namsenbrua mot nord er et viktig kulturminne fra jernbanetiden og bør gis et lokalt vern gjennom bruk av Plan- og Bygningsloven

4.3 Industriens kulturminner

Rundt omkring i Namsos finnes det rester etter gammel industri. Det har vært forsøk med gruvedrift, byen og omlandet har hatt en aktiv sagbruksnæring og det har vært både forsøk på og lengre drift av mindre industriforetak. Det meste av dette finnes det ikke rester av i dag, kun historien er tilbake. I denne planen løftes fram noe av det som en ennå kan finne rester av i kulturlandskapet.

4.3.1 Kraftverk/kraftstasjoner

Kraftstasjon i Kvernbekken på Spillum

Dammen ved Ogtjønnna

Rester etter kraftverket i Kvernbekken på Spillum

I Ogtjønnna på Spillumsaksla ble det bygd en dam med en rørgate ned til et lite kraftverk i Kvernbekken på Spillum. Kraftverket eksisterte fra ca. 1920 til litt ut på 1940-tallet. Kraftverket forsynte fire gårder på Spillum med kraft. Nedenfor kraftverket ble det laget en inntaksdam for en vannledning som skulle skaffe vann til Spillumsbruket. Det finnes i dag gode rester etter både kraftverket i Kvernbekken og dammen ved Ogtjønnna.

Namsos transformatorstasjon

Våren 1923 stod tre nye transformatorstasjoner i Nord-Trøndelag klare til å ta imot strøm fra Follafooss, fylkesverkets første kraftverk. Den nordligste, i Namsos, ble sentral i kraftforsyningen av Namdalen. Namsos transformatorstasjon tilhører pionertiden for den organiserte elektrisitetsforsyningen i Nord-Trøndelag, som startet med etableringen av det fylkeseide Nord-Trøndelag Elektrisitetsverk i 1919. Stasjonen i Namsos hadde en sentral rolle under oppbyggingen av elektrisitetsforsyningen i Namdalen, og den er fortsatt et viktig knutepunkt i regionalnettet. Alle de tre transformatorstasjonene – i Namsos, Steinkjer og Åsen – er tegnet av Olaf Nordhagen, en av de store kraftverksarkitektene de første tiårene av 1900-tallet.

Transformatorstasjonen i Namsos er statlig listeført, noe som vi si at den er et kulturminne som anses som verneverdig av staten, men som ikke har formelt vern etter lov. Bygningen er plassert i verneklasse 2 hvilket betyr at den kan vernes i henhold til Plan og Bygningsloven lokalt eller at vernet forankres lokalt i sektoren/virksomheten i samarbeid med Riksantikvaren.

Tavlåa

Tavlåa ble den første kraftstasjonen i Namsos. Allerede i 1907 kom kraftproduksjonen i gang med vatn fra Tavlåavatnet. Etter hvert ble det bygget en kraftstasjon til ved Smørauga i det samme vassdraget. I tilknytning til kraftstasjonene ble det bygget en bestyrerbolig innerst i Tavlåavatnet, hvor bestyrer Klaus Thorsvik bodde med sin familie fram til 1944. Kraftstasjonen ble nedlagt i 1959 og husene ble revet og brent. I dag står blant annet grunnmuren etter bestyrerboligen og deler av den gamle rørgata igjen. Det er satt opp informasjonsskilt ved den gamle bestyrerboligen som forteller noe av historien til kraftverket.

Sannsynligvis et bilde fra byggingen av kraftstasjonen i Tavlåa i 1906/07.

Sævik kraftstasjon

Her finner en et helt miljø med dam, bestyrerbolig og kraftverk. I tillegg i dette vassdraget finnes også Barstaddammen.

Sævik kraftstasjon er behandlet i en annen del av Kulturminneplanen.

4.3.2 Gruver

Kobberkisgruve rett sør for toppen av Høyknesfjellet

Kobberkisgruva på Høyknesfjellet

Det første forsøket på gruvedrift ved Høyknesfjellet daterer seg tilbake til første halvdel av 1880 årene. Prøver ble tatt ut og analyser ble gjort. Tiltaket stoppet opp på grunn av finansieringsproblemer. Nye prøver ble tatt i 1937. Svarene kom i 1939 og de viste at det var ren kobberkis i gruva. Krigen kom og planene ble lagt bort for aldri å bli tatt frem igjen.

Sølvberggruva, Klinga

Ved foten av Sølvberget i Klinga/Bogn finnes det rester etter en sølvgruve.

Haukøya, svovelkis

Skjerpet ligger ved sjøkanten og ble drevet ca. 1925. Det er drevet i ca. 4 m bredde og 5 m inn i en skrent, dybde ca. 2 m.

4.3.3 Mølledrift

Med strømmens inntog ble mølledriften vesentlig endret. De små gårdsmøllene ble etter hvert nedlagt og større industrielle møller tok over arbeidet med maling av korn. I Namsos fikk man etter hvert noen slike industrielle møller.

Høknes Mølle

Høknes møllebruk ble startet 21. oktober i 1894 av Isak Moe, Axel Sellæg, Elias Sellæg og Peder Høknes. Mølla ble bygd i to og en halv etasje og med en grunnflate på 126 m². Melet ble solgt fra Namdalen og nordover til Lofoten. Høknes mølle var bygdemølle til 1938 da den ble overtatt av Tormod Viken. Han drev den med elektrisk kraft fram til brannen i 1950. Den malte ca. 300.000 kg korn i året og produserte grynmel og brødmel - samt såkalt Naumamel som ble var et havreprodukt. Mot slutten jobbet det to personer på selve mølla, i tillegg til at en kjørte ut melet.

Høknes mølle brenner i 1950

Kvernstein i Høkneselva

En kan ennå se mange rester etter mølledriften langs Høykneselva, blant annet dammer og kvernsteiner.

Survika Mølle

I Survika er det kjent at det har vært mølle helt siden 1600-tallet. Mølle i industriell form ble det først midt på 1800-tallet da Kristian Andersen fra Vang på Hedemarken kjøpte og overtok driften av mølla. Overgangen fra vasshjul til turbindrift skjedde etter en brann i 1932. Det virker som om mølledriften stoppet opp etter at saga brant ned i 1954.

4.3.4 Sagbruk

Uten å gå i dybden av historien må man konkludere med at Namsos by er bygget opp på sagbruksvirksomheten. I og omkring byen ble det etablert flere sagbruk. Opphevelsen av Sagbruksprivilegiene i 1860 var en meget viktig faktor i utviklingen av Namsos som sagbruksby. Salget og produksjonen av trelast økte, og dampkraften begynte umiddelbart å erstatte vannkraften som energikilde ved sagbrukene.

Noen få dampsagbruk ble faktisk tillatt etablert allerede før 1860. Tidligst ut var Wullum-bruket som kom i gang på Spillum ved Namsos i 1853. Fortrinnene med den nye teknologien var åpenbare. Dampsagbrukene kunne lokaliseres uavhengig av vannkildenes beliggenhet, gjerne i, eller ved de gamle og nye utskipningsbyene. Her var det god tilgang på arbeidskraft, og man kom nærmere markedene. Dette innebar at de tallrike vann- og turbindrevne sagene forsvant nesten helt fram mot forrige århundreskifte.

Det første sagbruket i selve Namsos, Namsos Dampsag, ble anlagt i 1862 av Fredrik Christian Juell og Carl August Gulbranson. Gulbranson eide store skogeiendommer i Overhalla og Grong, og hadde sikker tilgang på tømmer. Saga sysselsatte 30 til 40 arbeidere i tiårene som fulgte. En stor del av trelasten ble eksportert. Namsos Dampsag ble kjøpt av firmaet Van Severen & Co i 1901.

Ole Gunerius Olsen hadde gjort store skogkjøp for firmaet allerede i 1849, og Van Severen ble en hovedaktør i sagbruks- og treforedlingsindustrien i Namdalen. En tid eide firmaet Statlandbruket, og i tillegg kjøpte det Namdalens Træsliperi på Lauvsnes i Flatanger sist på 1920-tallet. De overtok også flere sagbruk i Namsos. På det meste sysselsatte Van Severens hovedbruk i Namsos 80 mann. Bare Bangdalsbruket på Bangsund i Klinga herred var større i Namdalen med sine 120 ansatte.

Det dukket opp flere andre sagbruk i Namsos i tiårene før og etter forrige århundreskifte. Namsos Aktiedampsag & Høvleri ble etablert i 1890. Lavikens Dampsag & Høvleri ble startet av kjøpmannen Andreas Bjerkhoel i 1897, og gikk snart under navnet Bjerkhoelbruket. I 1898 kom Bjørumsbruket i gang. Bjerkhoelbruket og Bjørumsbruket ble begge overtatt av Van Severen. I 1921 ble Ole Mørkveds sagbruk, Mørkvedbruket, startet i Namsos.

Utvider vi området til å gjelde Namsos og Klinga, var det enda flere sagbruk, på det meste ti stykker, deriblant Spillum Dampsag & Høvleri på Spillum i Klinga herred og Bangdalsbruket på Bangsund. Det eksisterte også enkelte mindre bygde- og gårdssager. Ifølge sagbrukstillingen i 1934-35 var det da ca. 200 gårdssager i Namdalen som helhet.

Norsk sagbruksmuseum/Spillum Dampsag og Høvleri

Sagbrukshistorien i Namsos (og i Norge) er godt tatt vare på ved Norsk Sagbruksmuseum/Spillum Dampsag og Høvleri. Gjennom Riksantikvarens bevaringsprogram for tekniske og industrielle kulturminner får museet, som det eneste sagbruksmuseet i Norge, støtte til istandsetting, forvaltning, drift og vedlikehold av kulturminnet Spillum Dampsag og Høvleri.

Norsk Sagbruksmuseum/Spillum Dampsag & Høvleri er landets eneste bevarte, større dampsagbruk og ett av femten teknisk-industrielle kulturminner av nasjonal betydning i Norge.

Norsk Sagbruksmuseum har bevart Spillum Dampsag & Høvleri som en tidsboble, der besøkende reiser tilbake til slutten av 1800-tallet. Ved museet produseres det tidvis på de gamle sagene og høvelen, noe som bidrar til å skape en autentisk stemning.

Bangdalsbruket

Det finnes enda rester etter den gamle sagbruksvirksomheten ved Bangdalsbruket på Bangsund. Den gamle kontorbygningen tegnet av håndverker S. Neblung, Trondheim i 1911, står og vitner om en stolt storhetstid. Det er også andre og mindre synlige spor etter den store sagbruksaktiviteten ved Bangdalsbruket i og omkring Fagerholmen, der bruket lå. Bruket eksisterte fra 1881 til 1980.

Kontorbygningen ved Bangdalsbruket

Påler i vika ved Fagerholmen

Ved siden av disse større sagbrukene har det eksistert mindre lavskala sagbruk rundt omkring i kommunen.

4.3.5 Glassverk

I Namsos ble det 1800-tallet startet opp to glassverk. Det første i 1855, Namsos Glassverk. Det ble etablert av Ole Gunerius Olsen og lå ved Saltbustøa på Tiendeholmen. Verket hadde seks ovner og var i drift frem til 1867 da O.G. Olsen gikk personlig konkurs. På det meste arbeidet det 80 personer på glassverket. Verket produserte vindusglass, glasskavel og medisinglass.

I 1867 etablerte Nils Bjørum et glassverk, Bjørum glassverk, i området som i dag er Overhallsveien, like utenfor sentrum av Namsos. Glassverket ble nedlagt i 1886.

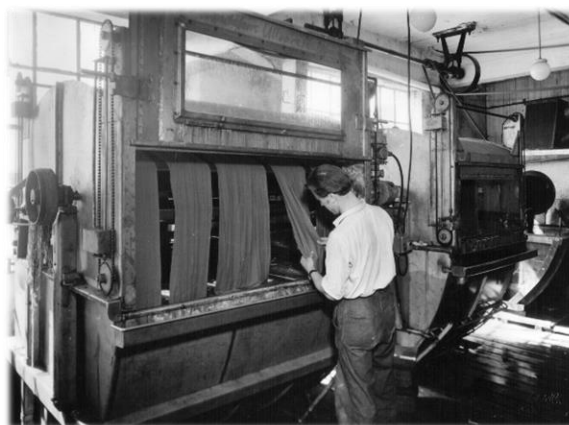
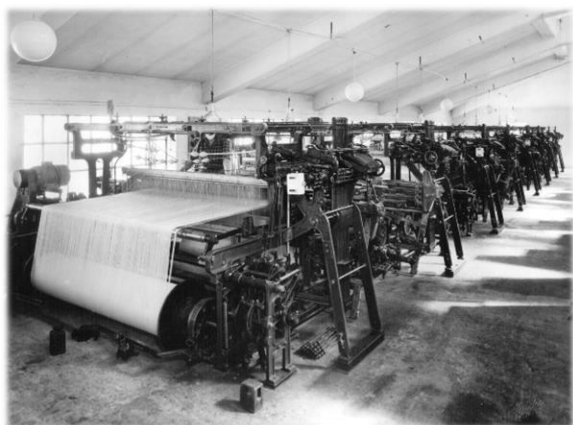
Det finnes få rester etter denne glassverksvirksomheten i dag. Namdalsmuseet har en del produksjonsutstyr som stammer fra Bjørum glassverk i sine samlinger.

4.3.6 Annen industri i og omkring Namsos sentrum

Foruten trelastindustrien og glassverkene ble det i tiden før etablering av Namsos som ladested og i tiden etter startet mange ulike næringsvirksomheter i og rundt byen. Det vil føre for langt å gå inn i det totale helhetsbildet av denne historien og det vil også ligge utenfor mandatet for kulturminneplanen, da det er lite eller ingen fysiske spor igjen av denne aktiviteten. Imidlertid er det interessant å løfte fram noe av det som har hatt betydning for utviklingen av Namsos som by.

- O. G. Olsen startet et skipsverft ved dagens bryggerekke. Det eksisterte helt fram til 1925
- Jektbyggeri på Hylla fra 1848 og fram til 1880-årene. I alt ble det bygget 37 jekter.
- Skipsverft på Verftstangen
- En reperbane ble satt i gang rett nedenfor Overhallsveien i 1863
- Margarinfabrikk etablert i 1885, senere Smørfabrikken Fønix.

- Namsos Dampfarveri ble etablert i 1892
- Bjerve etablerte en sykkelfabrikk i 1910
- Et Trondheimsfirma etablerte en mineralvannfabrikk i Namsos tidlig på 1900-tallet. Senere har det også vært mineralvannfabrikker i Namsos – Nauma Mineralvann
- Et mekanisk verksted ble etablert i 1913
- Namdalens Ullvarefabrikk ble etablert i 1913.

Fotografier av maskiner ved Namdalens Ullvarefabrikk

Det er få faste minner igjen etter all denne virksomheten. Namdalsmuseet har i sine samlinger noen gjenstander og fotografier fra ulike næringsaktiviteter, blant annet fra Namdalens Ullvarefabrikk.

4.3.7 Generelle industristeder

Survika

Survika på Otterøya er et sentralt sted i Namdalens historie. Lite av dette er igjen i Survika i dag. Predikanten Hans Nielsen Hauge knyttets tett til dette stedet fra slutten av 1700-tallet og noen år fremover. Her ble det drevet mølledrift, saltkoking, bakeri, sagbruk, trykkeri og ikke minst glassverk. Det første glassverket i Namdalen ble startet her. Otter Karlsen Backerud fra Hedmark fikk hjelp av Hans Nielsen Hauge til å kjøpe gården Sørvigen i 1803 og her ble glassverket startet. Det ble drevet noen få år fra 1808 til 1821. Som nevnt andre steder i Kulturminneplanen ble det etter hvert etablert et sagbruk og en større mølle på stedet. I dag er det kun rester etter mølla igjen.

Bangsund

I utgangspunktet var det flere mindre sagbruk spredt rund omkring i Bangsundområdet. Etter hvert forsvant de eller gikk inn det som etter hvert skulle bli Bangdalsbruket. I og med etableringen av de ulike mindre sagbrukene i området, fikk man en tidlig stedsutvikling. Allerede på 1860-tallet ble det startet opp et skipsverft på det området som i dag bare kalles for «Værvet». Her ble et bygget to skonnerter før skipsverftet ble lagt ned. En av skonnertene er den nå så kjente «Anna Rogde». Rester etter skipsverftet kan ennå sees ved Skjæret på sørsiden av fjorden inn til Bangsund. Den nest største arbeidsplassen på Bangsund utviklet seg etter hvert til å bli Julius Johansens skofabrikk som eksisterte fra 1895 til 1964. På det meste sysselsatte skofabrikken 35 mann. Etter hver fikk stedet både meieri, flere butikker, smie/mekanisk verksted, snekkerfabrikk og i 1902 ble den første faste skolebygningen, Aspelund skole, satt opp.

Eldre foto av Julius Johnsen privatbolig og skofabrikk på Bangsund

Fra «Værvet» i 2018

4.3 8 Tiltak 2019 – 2022. Industriens kulturminner

Ut fra en helhetlig vurdering av temaet industriens kulturminner foreslås følgende tiltak i uprioritert rekkefølge:

- A. Namsos Transformatorstasjon bør som listeført kulturhistorisk bygning sikres et lokalt vern gjennom bruk av Plan- og Bygningsloven
- B. Historien om kobberkisgruva på Høyknesfjellet må løftes fram som et eksempel på de spede forsøk på gruvedrift som drevet rundt i kommunen i tidligere tider. Dette kan gjøres i samarbeid med Bymarkas Venner.
- C. Rester etter sagbruksdrift og annen industriell virksomhet i og omkring fjorden ved Bangsund bør sikres et vern gjennom bruk av Plan- og Bygningsloven. Dette gjelder blant annet restene etter skipsverftet på Værvet og pelgarder og lignende i området.
- D. Generelt bør informasjonen om de mange ulike restene etter industriell virksomhet skiltes bedre. Dette er viktig med tanke på å gjøre kommunens innbyggere klar over hvilken historie som ligger bak det samfunn vi har i dag. Som eksempel her nevnes resten etter kraftstasjonen i Kvernbecken og dammen ved Ogntjønna.

4.4 Institusjonsbygninger/offentlige bygninger

I Namsos kommune er det mange offentlige eller halvoffentlige bygninger. De aller fleste er av nyere dato, bygd etter andre verdenskrig, men noen få har sin opprinnelse fra tiden før andre verdenskrig. Disse ligger i hovedsak utenfor bysentrumet i Namsos.

4.4.1 Oversikt over bygg

I et forsøk på å gi eksempler på slik bygg som står den dag i dag er det naturlig å ta for seg bygd for bygd. Oppstillingen under er ikke fullstendig.

I gamle Klinga kommune står fortsatt følgende eldre offentlig/halvoffentlige hus:

- Kirkestue og herredshus ved Klinga kirke
- Bangdalen samfunnshus
- Spillum Ungdomshus
- Åsheim forsamlingshus
- Spillum Skole
- Indregårdene skole (flyttet til og restaurert på Namdalsmuseet)

I gamle Vemundvik kommune står fortsatt følgende offentlige/halvoffentlige hus:

- Røbergvik skole
- Kommunehus ved Vemundvik kirke bygd 1913. I dag menighetshus i Vemundvik.

I gamle Otterøy kommune står fortsatt følgende offentlig/halvoffentlige hus

- Otterøy skole
- Alte skole
- Skorstad skole

I gamle Namsos kommune står fortsatt følgende offentlige/halvoffentlige hus:

- Helseheimen
- Kringkastingshuset (står på Namdalsmuseet)
- Lekoteket/Diakonissehjemmet på Namdal Sykehus (står på Namdalsmuseet)
- Fogdgården (fredet bygning)
- Samfunnshuset

4.4.2 Helseheimen

Historien til helseheimen på Bjørum er så spesiell at en gjennomgang av historie og tilstand er viktig i denne sammenheng.

I perioden 1910-1925 ble det etablert en rekke sanitetsforeninger i Namdalen. Grunnleggeren av Norske kvinners sanitetsforening (NKS), Fredrikke Marie Qvam, var fra Nord-Trøndelag. Et vanlig forløp var at foreninger ble startet opp i kjølvannet av hennes rundreiser. Foreningene engasjerte seg i en rekke ulike helsetiltak, men tuberkulosearbeidet stod sentralt. Helseheimen i Namsos, som ble tatt i bruk 1. november 1926, var et av disse tiltakene. Anlegget ble ikke overraskende lagt utenfor tettbebyggelsen, på stedet Bjørum, men nært Namsos sykehus. Det var ca. 116 tuberkulosehjem i Norge omkring 1930 og Namsos var blant de større med 47 senger. På mange måter fremtrer det som en standardinstitusjon i landets nordlige tuberkulosehistorie, med høye dødstall og mange unge rammede. En av disse unge var forfatteren Dag Skogheim som var innlagt på Namdals helseheim 1947-48. Han har gitt en litterær beskrivelse av sitt opphold der.

Helseheimen var fram til 2007 en del av Sykehuset Namsos, og i bruk som barnehage. Bygningen ble i 2007 solgt til driverne av barnehagen.

Bygningsmessig fremstår helseheimen både tidstypisk og særpreget. Den eldste bygningen er en 2,5-etasjes panelt trebygning med en hovedfløy og en kortere sidefløy, med en del dekorative elementer bla. ved inngangspartiet. I forlengelsen av sidefløyen er det oppført et to etasjes murbygg. De eldste delene er i autentisk stand når det gjelder eksteriør, bortsett fra at bare fundamentene gjenstår av de karakteristiske gamle kuringspaviljongene. All ytre kledning, takteking og vinduer er trolig opprinnelige. Innvendig er hovedstrukturen delvis intakt og også visse deler av interiøret. Nordfløyen er svært autentisk både innvendig og utvendig.

Helseheimen er et statlig listeført bygg.

Listeført kulturminne (Riksantikvaren)

Et kulturminne som etter en kulturhistorisk vurdering er identifisert som verneverdig og oppført på en liste over objekter som skal forvaltes på en nærmere definert måte. Både kulturminner som er formelt vernet (ved lov eller forskrift) og kulturminner uten formelt vern kan være listeførte.

4.4.3 Spillum skole

Spillum skole ble bygd i år 1900 og står fortsatt på opprinnelig sted. Skolen var i drift fram til 1950-tallet, da sentralskolen på Bangsund ble bygd. Etter dette har huset blitt brukt til ulik

lagsvirksomhet, men framstår i dag som ute av bruk. Bortsett fra nytt taktekke og ny ytterkledning, fremstår bygget meget autentisk. Interiøret er også intakt, med både bokskap og tavle.

Spillum skole utvendig og innvendig

4.4.4 Andre offentlige bygg

Både Indregårdene skole (Fjær skole), lekoteket/diakonissehemmet og Kringkastingshuset etter den gamle mellombølgesenderen på Bjørum er tatt vare på av Namdalsmuseet og således sikret for fremtiden.

Andre av de tidligere offentlige/halvoffentlige bygg som ennå står er i dag enten restaurerte grendehus eller tatt over av private.

Fogdgården, bygd etter bybrannen i 1897, er fredet.

4.4.5 Tiltak 2019 – 2022. Institusjonsbygninger/offentlige bygninger

Ut fra en helhetlig vurdering av temaet offentlige bygninger foreslås følgende tiltak i uprioritert rekkefølge:

- A. Helseheimen på Bjørum bør, som listeført kulturhistorisk bygning, sikres et lokalt vern gjennom bruk av Plan- og Bygningsloven.
- B. Spillum skole kan ganske raskt bli en ruin hvis det ikke gjøres noen grep. Ennå er det ikke for sent. Namsos kommune bør ta initiativ til å få overdratt huset til et av byens museer. Det vil være nærliggende å overdra huset til Spillumbruket. Det er ikke usannsynlig at det var Spillumbruket (Spillum Dampsag og Høvleri), som i sin tid leverte materialer til oppbyggingen av skolen. Museet kan bruke huset som eksempel på sin historiske aktivitet. Huset må få stå in situ (på opprinnelig sted), da dette gir den mest autentiske opplevelse.

4.5 Kirker og kirkegårder

4.5.1 Gamle kirkesteder

«Alle kirker bygget mellom 1650 og 1850 er listeførte. I tillegg er en rekke kirker bygget etter 1850 også listeførte. At en kirke er listeført, innebærer at den er definert som verneverdig og har nasjonal verdi. Det betyr at de skal behandles med like stor respekt som fredete kirker.»

«Saker som angår endringer i og ved listeførte kirker skal sendes til Riksantikvaren for uttalelse. Det vil si at Riksantikvaren skal gi faglige råd om endringer av og ved kirken og om istandsettings- og vedlikeholdstiltak, men det er biskopen som fattet endelig vedtak etter kirkeloven. Kirkelig fellesråd sender søknad via biskopen til Riksantikvaren.»

«Nye tiltak i listeførte kirkers nærområder (innenfor 60-meterssonen i spredtbygde områder) skal behandles av fylkeskommunen. Ved varsel om oppstart av arealplaner, ved offentlig ettersyn og i byggesaker, skal fylkeskommunen vurdere planens innvirkning på kirken og dens omgivelser med hensyn til kulturminneinteresser.»

Kilde: Riksantikvaren

Sævik kirke/kirkested

Sammen med Vik, Otterøy gamle kirkested, er Sævik et av de eldste kirkestedene i kommunen. Historien til kirkestedet er beskrevet i et annet kapittel av Kulturminneplanen.

Vik kirke (Otterøy gamle kirkested)

Det er i dag få eller ingen spor etter det gamle kirkestedet på Otterøya. Man har påvist at de tidligere kirkene på Vik sto på ei flate i åkeren sørvest for prestegårdstunet, noe under midtveis mellom prestegården og en bukt kalt Likosen. Det er opp igjennom årene her observert skjeletter og kister (eiketreskister), blant annet ved graving av dreneringsgrøfter. Kirkegården kan på denne bakgrunn avgrenses temmelig klart og kirkegården ser ut til å ha vært ganske stor. En laftet langkirke som trolig stammet fra 1600-tallet, ble revet da den nye Otterøy kirke sto ferdig i 1858. Et middelalderkrusifiks som antas å være fra 1200-tallet og som befinner seg i Otterøy kirke, kan være et bevis på at det har stått en kirke på stedet allerede i middelalderen. Middelalderkirkegården på Otterøya (Vik) er et automatisk fredet kulturminne.

4.5.2 Dagens kirker/kirkegårder

I tillegg til de plassene som er nevnt overfor er det i dag kirker/kirkegårder på følgende plasser

Otterøy

Otterøy kirke er en åttekantet tømmerkirke tegnet av Christian Heinrich Grosch. Kirken sto ferdig i 1858. Otterøy kirke er en listeført kirke.

Det mest spesielle objektet i Otterøy kirke er en kristusfigur fra først på 1200-tallet. Kristusfiguren ble restaurert av NIKU (Norsk institutt for kulturminneforskning) i perioden 1994 – 1996. Kristus-figuren tilhører et krusifiks, men det opprinnelige korset er tapt. Dagens kors er sannsynligvis fra 1800-tallet. Den middelalderske Kristus-figuren har tilhørt minst tre forskjellige kirker på samme kirkested på Otterøy. Kristusfiguren er en av rundt 20 bevarte Kristus figurer av typen flerfarget treskulptur fra Trøndelag.

Vemundvik kirke

Vemundvik kirke er en langskipskirke i nygotisk stil. Kirken er en typetegning av Hans Ditlev Franciscus Linstow. Den ble vigslet 19. oktober 1875 og erstattet da en eldre kirke fra 1844. Den gamle kirka ble revet i 1875 for å gi plass til nykirka. På Vemundvik kirkegård finnes det en egen gravlund for de mange russiske krigsfangene som mistet livet som slavearbeidere i Namsos under andre verdenskrig.

Klinga kirke

Klinga kirke er en langskipskirke som sto ferdig i 1866. Kirka er tegnet av Jacob Wilhelm Nordan. Opprinnelig var kirka bygget med et høyt tårn og spir, men den tyske okkupasjonsmakten rev tårnet da det sto i veien for skytebanen til kanoner som var plassert lengre opp i Bangdalen. Klinga kirke er som Otterøy kirke en listeført kirke.

Klinga kirke

Namsos kirke

Namsos kirke sto ferdig i 1960. Kirken er tegnet av Ola B. Aasness. Kirkebygget er i rektangulær form og bygget i teglstein. På samme sted har det stått flere kirker som enten har blåst ned, brent eller har blitt bombet. Kirken har ingen kirkegård i tilknytning til kirkebygget. Det er tre kirkegårder/gravlunder i Namsos; Namsos kirkegård, Høknes gravlund og Høknes kirkegård.

4.5.3 Tiltak 2019 – 2022. Kirker og kirkegårder

Ut fra en helhetlig vurdering av temaet kirker og religion foreslås følgende tiltak:

- A. Det må skaffes en oversikt over eldre gravsteder fra før år 1900. Et representativt utvalg av disse bør bevares for ettertiden. Dette må skje i samarbeid med kirkelig fellesråd, som er det organ som bestemmer vern i dette tilfellet.

Det vises eller til rundskriv T-3/00 Forvaltning av kirke, kirkegård og kirkens omgivelser som kulturminne og kulturmiljø opprinnelig utgitt av Miljøverndepartementet.

4.6 Jordbruk

Storgårdene, småbrukene og husmannsplassene har vært viktige boplasser og arbeidsplasser. Selv om samfunnsutviklingen på 1800-tallet førte til en oppblomstring av mindre bygdesentrum rundt omkring i kommunen, skjedde ikke dette på bekostning av utviklingen av jordbrukssamfunnet. Parallelt med småstedsutviklingen og byutviklingen har også jordbrukssamfunnet utviklet og endret seg. Fram til rett etter andre verdenskrig ble det drevet et allsidig gårdsbruk med naturalhushold om hovedfokus. Dette medførte blant annet stor utnyttelse av utmarka til beite. De fleste gårdene hadde seterrett og alle brukte den.

Ut over på 1950-tallet spesialiserte de fleste bøndene seg på enkeltproduksjoner, i hovedsak melk og kjøtt av storfe og sau. Klimaet og arealmulighetene lå til rette for denne utviklingen. Den tradisjonelle utnyttelsen av utmarka med seterbruk stoppet sakte men sikker opp og utmarka ble i stedet benyttet til sommerbeite for ungdyr og sauer.

4.6.1 Gårdsanlegg/gårdstun

SEFRAK-registreringen fra 1980-tallet har registrert flere større gårdsanlegg i kommunen med mange ulike typer hus. Noen av disse gårdsanleggene er fremdeles intakte, men en ytterligere undersøkelse må til for å få bekreftet tilstanden nærmere. SEFRAK-registreringen er noe uklar på registreringen av gårdsanlegg. Noe er registrert som gårdsanlegg og noe som enkelthus på et gårdstun. Tydeligvis har det vært ulike registratorer med ulik praksis i registreringen.

Gårdsanleggene som er registrert består av ulike typer hus knyttet opp mot aktiviteten på gården. Det er både stabbur, masstue, løer, fjøs, våningshus og andre enkeltstående hus med ulike funksjoner.

Det er i denne sammenhengen ikke utført registrering av gårdsanlegg, men en kan konstatere at ennå finnes det forholdsvis intakte anlegg igjen, anlegg som inneholder hus som viser til en lang og flerfoldig aktivitet.

Gårdsanlegg på Vetterhus

To sentrumsnære gårdsanlegg må løftes fram både på grunn av alder og på grunn av historien.

Bjørum gård, som ligger sentralt til på Bjørum i Namsos, har sannsynligvis enkeltbygninger som kan dateres tilbake til 1700-tallet og er således den plassen med noen av de eldste husene i kommunen. Gården er godt vedlikeholdt og pusset opp med tanke på å bevare historien. I tilknytning til gården finnes også en allé, en tidstypisk beplantning som så absolutt har sin plass i et slikt gårdsmiljø og bør sikres for fremtiden.

Høknes gård er en av de eldste gårdene i distriktet. Aktiviteten i området kan spores tilbake til eldre jernalder, ja muligens helt tilbake til bronsealderen, 1700 – 500 f. Kr. Hele området på Høknes er interessant i et kulturhistorisk perspektiv. Det ble foretatt en større arkeologisk utgraving i området sommeren 2013. Utgravingen og enkeltfunn viser at det har vært stor aktivitet i dette området kontinuerlig i over 3000 år, kanskje enda lengre. Dagens bygninger er selvsagt ikke så gamle. Våningshuset kan dateres tilbake til første halvdel av 1800-tallet, men driftsbygningen er sannsynligvis bygget en gang på 1700-tallet. Det er i Namsos satt lite fokus på historien før byen ble grunnlagt. I området på Høknes, og med utgangspunkt i historien rundt Høknes gård, finnes det en unik mulighet til å få løftet fram denne historien. I dag fremstår bygningene på Høknes lite tiltalende, men er ennå i en slik forfatning at de kan bli tatt vare på for fremtiden.

Hele gårdsanlegget på Høknes med låve, stabbur og hovedhus faller inn under flere av kriteriene for vern blant annet autentisitet, samfunnshistorisk, alder og tilstand. Gården er en av de eldste i distriktet med mange spor i området som kan dateres helt tilbake til eldre jernalder. Her er registrert dyrkningsspor, spor etter langhus, gravhauger og en bautastein. Høknes har vært et sentrum i Namdalen i flere hundre år og gården har hatt sin naturlige plass i dette sentrum blant annet som fogdgård. Selv om bygningene som står på gården i dag ikke er gamle i et langt historisk perspektiv, har de en alder som gjør dem til noen av de eldste stående bygg i kommunen i dag.

Hovedbygningen på Høknes gård

Låve på Bjørum gård

4.6.2 Kverner

Rester etter kverndam i Selneselva

Mange gårder hadde egne kvernhus i tilknytning til gården og drifta. I naturalhusholdets tid var det viktig å få kvernet eget mel til baking og derfor fantes det en god del kvernhus rundt omkring i kommunen. Med strømmens inntog tok etter hvert større industrielle kverner over mye av det arbeidet som har blitt gjort på de gamle gårdskvernene. En kan ennå finne rester etter gårdskverner og kverndammer i kommunen. Lokale historielag har også foretatt registreringer eller beskrevet mange gårdskverner. Slik sett finnes det en forholdsvis god oversikt over hvor det har vært slike.

Namdalsmuseet har tatt vare på og restaurert en gårdskvern fra Avløften i Botnan.

Otterøy historielag har laget en liste over kverner i sin del av kommunen. Blant annet er det registrert gårdskverner på Hamnes, Vindset, Fossland, Finnanger, Hovika, Broum (Kvennhusdalen), Iverdalen (Hovikdalen) og kvern i bekk fra Svartvatnet og Hoddøyvatnet på Hoddøya, samt rester av en dam i Dammvatnet på Hoddøya. I Fosslandselva ligger det kvernsteiner.

Også Bangsund/Klinga historielag har registrert og kartfestet rester etter kverner i de mindre elvene i den delen av kommunen. Det finnes rester mange steder blant annet i Iverbekken på Fjær, Selneselva, Dølelva, Kvernbekken på Spillum, Bersfossen i Sandåa, Korsbekken/Stinesbekken sør for Klingkorsen og sikkert nok i enda flere elver og bekker i Klinga.

Navn i terrenget vitner også om slik aktivitet, selv om alle spor er borte i dag. Et eksempel her er Nedre Kverntjønna og Kvernhusbekken i Bangdalen.

4.6.3 Gårdssager

Karl L. Mørkved skriver i sin bok «Skogbruk og treforedling i Namdal» fra 1947 at en av første sagene i Namdalen ble etablert på Finnanger i 1626. Det var ikke uvanlig å bygge og drive sin egen gårdssag. Det finnes rester etter dette flere steder i kommunen.

Otterøy historielag har en oversikt over slike sager i sin del av kommunen. Det har blant annet vært gårdssager i Engesvika, Fossland, flere i Hovika blant annet i Iverdalen, Sandvika, Broum, Hamnes, Engan, Skorstad, Einstad, Fredheim, Sætervik, Hestvika, Finnanger og Survika.

Før kraftverket i Sævikelva ble bygget lå det også to sagbruk like ved, men disse var noe større enn en vanlig gårdssag.

Videre er det i gamle Klinga kommune både fysiske rester og minner etter mindre sagbruk flere plasser ned over Aursunda, Stangeråa, Langbakkfossen ved Solum, Flakk og sikkert nok enda flere plasser i området uten at det er undersøkt nærmere.

Navn i terrenget er også her en dokumentasjon på en slik aktivitet, selv om det i dag ikke finnes rester igjen av aktiviteten. Sagelva på Finnanger og Saghøla i Aursunda er slike dokumentasjoner.

En finner også rester etter de gamle sagdammene som sikret vatn til drifta av sagbrukene.

4.6.4 Setervoller/seterhus

Fossetra, Botnan

Høknessetra, Bymarka

Selv om det snart har gått både to og tre generasjoner siden setring var en vanlig aktivitet, kan en ennå finne rester etter setervoller og seterhus rundt omkring i kommunen. Historielagene har drevet registrering og merking av gamle setervoller.

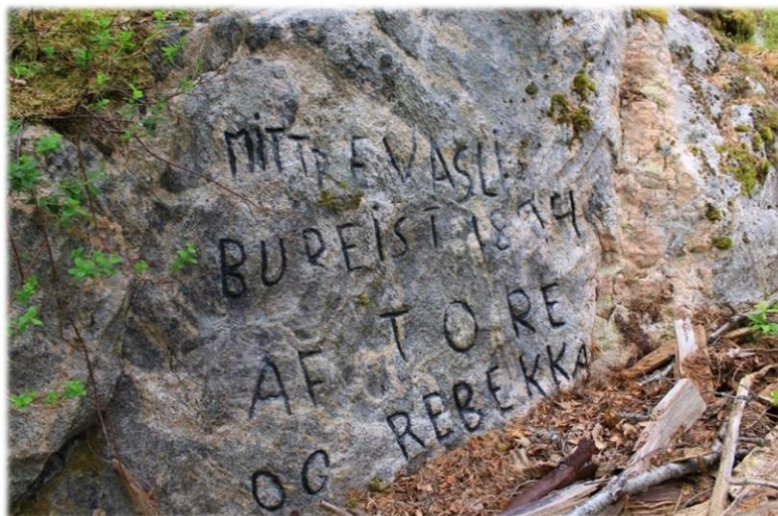
Den mest intakte setervollen som i dag finnes i kommunen er Fossetra i Botnan. Her står det flere hus, og det ser ut til å være planer om å restaurere ytterligere hus på setervollen, da det ligger gammelt tømmer klar til bruk på området. I tillegg til dette står hovedhuset på Høknessetra i Bymarka ennå intakt, selv om den er noe merket av tidens tann.

4.6.5 Husmannsplasser

Ennå den dag i dag kan en se rester etter husmannsplasser i utmarka. Historielagene har vært aktive i registrering og merking av disse i sine respektive deler av kommunen, men ennå står nok en del arbeid igjen.

Et litt spesielt minne etter denne aktiviteten finner en på Vassli ved Aglvatnet. Her lå det på slutten av 1800-tallet tre husmannsplasser/bureisningsbruk. Da husmannsfamiliene gav opp

drifta og utvandret til Amerika, markerte de det ved å hogge navn og årstall inn i berget på sine respektive plasser. Disse inskripsjonene finnes ennå og må sikres for fremtiden.

Inskripsjoner i berget på Vassli ved Aglvatnet

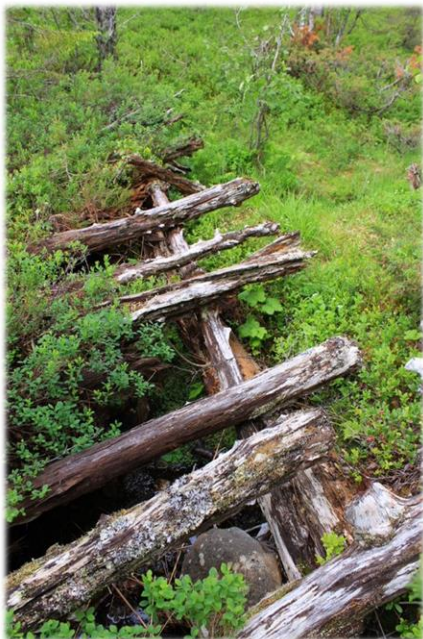

4.6.6 Tiltak 2019 – 2022. Jordbruk

Ut fra en helhetlig vurdering av temaet jordbruk foreslås følgende tiltak i uprioritert rekkefølge:

- A. De eksisterer pr. 2018 en uavklart situasjon rundt Høknes gård. En søknad fra eieren om rivning av hovedbygningen/stulåna er under behandling av offentlige myndigheter/vernemyndighetene. Med hele historien rundt Høknes som bakteppe, bør kommunen i samarbeid med eieren, regionale og nasjonale vernemyndigheter ta initiativ til vern av dette gårdsanlegget.
- B. Kommunen bør i samarbeid med eieren ta initiativ til å sikre at Fossetra restaureres. En slik setervoll med intakte hus kan være en ressurs både for gården og grenda/bygda og kommunen
- C. Kommunen bør ta initiativ til registrering og kartfesting av alle setervoller i kommune. Dette må skje i samarbeid med lokale historielag.
- D. Minnene i berget ved Aglvatnet bør sikres et lokalt vern ved bruk av Plan- og Bygningsloven.

4.7 Skogbruk

Rester etter fløytingsdam ved Ottertjønn, bymarka

Helmermoen skogstue, bymarka

Skogen har hatt betydd mye for utviklingen av Namsos. Både rundt Namsos og på Bangsund har det vært etablert store sagbruk som har tatt i mot tømmer fra skogen til videreforedling for eksport både innenlands og utenlands. Tømmeret har fortsatt stor betydning for regionen.

I og med denne aktiviteten finnes det i dag mange rester etter skogbruksaktiviteten spredt rundt omkring i kommunen.

Det finnes rester etter fløytingen i elvene og skogastuer der skogsarbeiderne bodde under skogsarbeid.

Bangsund/Klinga historielag har registrert og utgitt en oversikt over fløytningsinnretninger i elvene i gamle Klinga kommune. Her har historielaget registrert en betydelig mengde innretninger etter fløytinga i denne delen av Namsos kommune. Rester etter slik aktivitet finnes med stor sannsynlighet også i andre deler av kommunen, uten at det er undersøkt nærmere.

Også når det gjelder skogshusvære finnes det rester etter dette i dag. Ved Solum i Bangdalen står det en skogstue, i Botnan/Vetterhus står Tobakksmoen, en gammel skogstue, en restaurert skogstue ved utløpet av Ekornelva, skogstue på Foss i Botnan og i Bymarka står Helmermoen, en skogstue som tilhører Havikgården. Denne skogstua ble satt opp i 1943/44 av Olav Havik. Det kan i tillegg finnes rester etter andre skogastuer i kommunen uten at det er undersøkt nærmere.

Namdalsmuseet har en betydelig samling av gamle skogsredskaper i tillegg til at det er tatt vare på to skogstuer som har sin opprinnelse fra andre deler av Namdalen.

Tobakksmoen. Restaurert skogastue, Vetterhus

4.7.1 Tiltak 2019 – 2022. Skogbruk

Ut fra en helhetlig vurdering av temaet skogbruk foreslås følgende tiltak i uprioritert rekkefølge:

- A. Skogbruket har vært en vesentlig del av Namsos sin historie. Kommunen bør ta initiativ til å sikre historien til skogbruket i kommunen. Det er viktig at de skogstuer som ennå står i terrenget blir vedlikeholdt og tatt vare på. Samarbeidspartnere kan være Museet Midt IKS/lokale historielag/eiere.
- B. Kommunen bør oppfordre lokale historielag til registrering og kartfesting av minner etter skogbruksaktiviteten slik som gamle skogsveier, fløytingsinnretninger og rester etter skogshusvære. Mye er allerede gjort, men en god del står igjen.

4.8 Jakt, fangst og fiske

Fangst av dyr har lange tradisjoner. Det vitner de mange rester etter dyregraver rundt i kommunen om. Det er i alt registrert 7 dyregraver, henholdsvis 4 på Otterøya og 3 ved Ekornelva i Botnan. Alle dyregravene er datert til førreformatorisk tid og dermed automatisk fredet.

En av tre dyregraver som ligger etter hverandre i rekke ved Ekornelva, Botnan

Gammelt sjøhus/notbrygge i Jevika, Otterøya

Naust, Duna

Fiske har vært drevet både profesjonelt og som fritidsaktivitet. På Otterøya er historielaget i gang med en registrering av notfester langs sjøen. Det var innretninger brukt for å feste laksnøter til land. Fiske av laks med not har vært og er delvis fortsatt en stor aktivitet langs fjordene i kommunen.

4.8.1 Tiltak 2019 – 2022. Jakt, fangst og fiske

Ut fra en helhetlig vurdering av temaet jakt, fangst og fiske foreslås følgende tiltak i uprioritert rekkefølge:

- A. Dyregravene i kommunen bør tilgjengeliggjøres ved skilting
- B. Som sannsynligvis den eneste bevarte notbrygga i kommunen bør notbrygga i Jevika sikres et lokalt vern gjennom bruk av Plan- og Bygningsloven

4.9 Handel

Parallelt med at Namsos ble vedtatt etablert og Mælamartnan gikk mot slutten, grodde det fram mange mindre handelssteder i kommunen. Eksempler på dette er Alhusstrand i Vemundvik. Der var det både skipsekspedisjon, landhandleri og poståpneri.

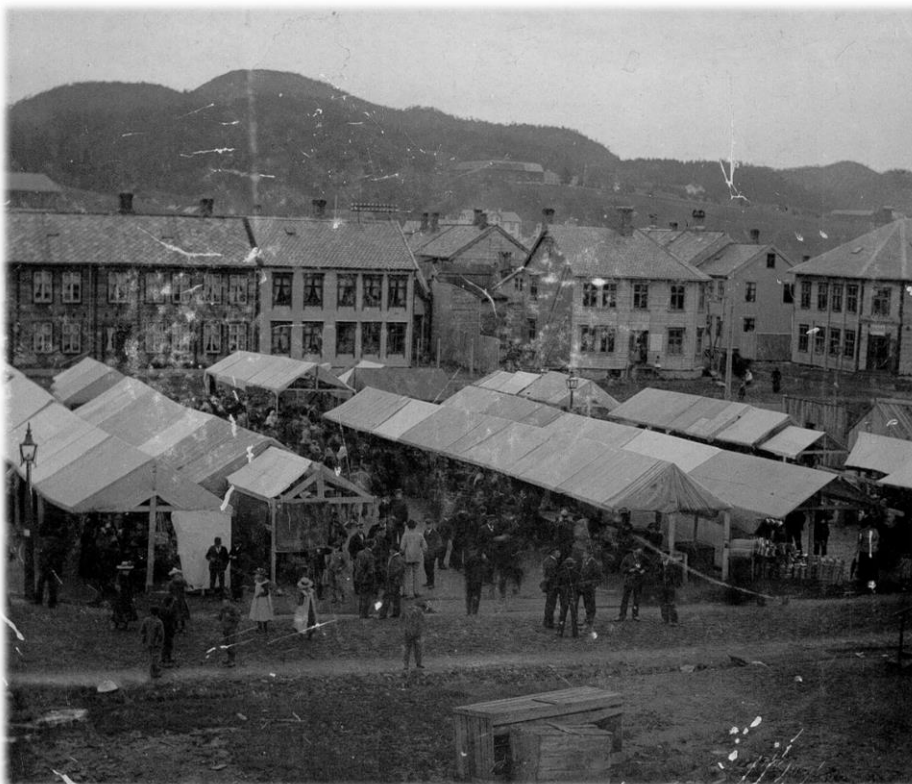
Som en følge av at Bangdalsbruket ble etablert på Bangsund i 1882 vokste tettstedet Bangsund fram. På Bangsund ble det etter hvert etablert mange små og mellomstore bedrifter. Bangsund Samvirkelag ble stiftet i 1884 under navnet Bangsund handelssamlag. De utvidet bedriften med et bakeri i 1887. I tillegg ble det blant annet etablert et meieri, en skofabrikk, smedforretning og flere snekkerfabrikker.

På Otterøya var det også flere mindre steder der det ble drevet handel og da ofte i kombinasjon med dampbåtekspedisjon og poståpneri. På Fosslandsosen ble det etablert poståpneri allerede i 1851.

Krambua. Gammelbutikken i Botnan. Nå privat hytte

Den største utviklingen av handel har selvsagt foregått i Namsos sentrum og det etter hvert på bekostning av de mindre handelsstedene rundt omkring i kommunen. Namsos har brent to ganger og blitt bombet en gang, og slik sett er det ikke mye igjen av det som en gang var den opprinnelige handelsbyen Namsos. Desto viktigere er det å ta vare på de få levningene som ennå finnes etter det gamle ladestedet Namsos.

Fra et marked i Namsos rundt år 1900

Bryggerekka i Namsos sett fra sjøsiden

En av de mest markante spor etter det gamle handelsstedet Namsos er bryggerekka. I dag består den av i alt 8 bygninger. Bygningene er satt opp i siste halvdel av 1800-tallet, kanskje så langt tilbake at noen av husene overlevde bybrannen i 1872. Sjøfasaden fremstår forholdsvis autentisk til tross for at dører og lemmer er skiftet ut med vinduer.

Bryggerekka representerer en flott fasade ved innseilinga til Namsos.

Aktiviteten i husene har skiftet opp igjennom tiden. Her nevnes blant annet ishus, kullbrygge og fiskeforretning. Selv om fasadene mot byen er en god del endret, må bryggerekka sikres som kulturminne for fremtiden.

4.9.1 Tiltak handel 2019 – 2022

Ut fra en helhetlig vurdering av temaet handel foreslås følgende tiltak:

- A. Bryggerekka bør bevares som et kulturminne. Den er gjennom plassering innenfor kvadraturen Riksantikvaren har satt på sitt NB-register, gitt et vern, jfr. pkt. 4.1.3 i kulturminneplanen.

4.10 Krigsminner

Uten å gå nærmere inn på krigshistorien i Namsos kan en konkludere med at det er mange rester etter okkupasjonsmaktens aktivitet spredt rundt om kring i kommunen. Under andre verdenskrig, mellom 1940 og 1945, bygget den tyske Wehrmacht opp et forsvarsverk i og rundt Namsos og Namsenfjorden. Det er det man ser restene etter i dag.

Rester etter en tysk bunkers på Skjæret ved innløpet til Bangsundbotn

Tysk jernkors slått inn i fjellveggen ved Høyknes bru. Til minne om en tysk (polsk) soldat som mistet livet der

Noe av det vi kan finne er listet opp her.

Rester etter kanonstillinger

- Klinga
- Hoddøya
- Merranesset
- Ramsvika/Bekken
- Namdalsmuseet
- Selnes
- Bangsundbotn
- Fredriksbergparken/Klompen
- + mange små og noen større kanonstillinger spredt rundt om kring

Hus

- Tyskerbrakkka på Namdalsmuseet. En del av den tyske Fischer leiren.

Andre krigsminner

- Russerparken
- Russisk krigskirkegård, Vemundvik
- Minnestein, Kirkehaugen
- Rester av et styrtet tysk fly i Uppulskardet, Bymarka

- Bjarne Stokkes minnestøtte på Otterøy kirkegård
- De franske gravene på Namsos kirkegård
- Senkede allierte krigsskip i Namsenfjorden
- Innskripsjon på fjellet ved gamle Høknes bru
- Rester etter tyske militære leire

4.10.1 Tiltak 2019 – 2022. Krigsminner

Ut fra en helhetlig vurdering av temaet krigsminner foreslås følgende tiltak i uprioritert rekkefølge:

- A. Den betydelig mengde krigshistorie, krigsmateriell og immaterielt materiale som er tatt vare på etter de allierte styrker, okkupasjonsmakten og hverdagslivets historie under krigen må løftes fram slik at også kommende generasjoner i Namsos kan få bedre kunnskap om disse spesielle årene i Namsoshistorien. Mye av dette befinner seg i dag på Namdalsmuseet.
- B. Kommunen bør vurdere å sette av midler til en fast utstilling omkring temaet i samarbeid med Namdalsmuseet og Namsos Bys Historielag.
- C. Et av de mest bynære krigsminnene i Namsos er anlegget i Fredriksbergparken og oppover mot Klompen. Dette anlegget ble løftet fram og tilgjengeliggjort i forbindelse med det store kulturminneprosjektet «Fotefar mot nord» på 1990 tallet. I de senere år har informasjon og tilrettelegging forfalt. Det bør vurderes å revitalisere dette prosjektet. Revitaliseringen kan skje i samarbeid med Namsos bys historielag og Namdalsmuseet.

4.11 Samiske kulturminner

I alt er det i kommunen registrert 15 samiske boplasser, 8 plasser det er registrert annen samisk aktivitet og 2 plasser det er registrert samiske gravminner. Alle disse er automatisk fredet. I all hovedsak er all denne samiske aktiviteten konsentrert til Botnan/Vemundvik og på Otterøya. I tillegg til dette er det ved Finnhøttan i Lendamarka/Setermarka en samisk boplass som ikke er tatt med i registreringen. Årsaken til manglende registrering kan være alder. Boplassen er muligens vurdert til ikke å være eldre enn 1917 og dermed ikke automatisk fredet. Plassen har hatt en stor betydning for mange i Namsos. Finnhøttan var i mellomkrigstiden et yndet turmål for Namsos' befolkning. Familien Nursfjell, som bodde der, var gjestmilde folk. Turgåere var alltid velkommen dit på besøk.

Sameboplassen i Lendamarka ca. 1925. Stabburet som i dag står på Namdalsmuseet sees i bakgrunnen.

Finnstien fra Havika til sameboplassen i Lendamarka i 2018

Namdalsmuseet har tatt vare på et samisk stabbur fra den sistnevnte samiske boplassen i Lendamarka. Stabburet er nok på grensen til å være automatisk fredet. En dendrokronologisk undersøkelse av tømmeret i stabburet vil si mer om byggeår.

I Havika ble det i 1910 etablert en skole for sørsamiske barn, «Haviken skole for flyttsamer». Eier og driver av skolen var Finnemisjonen. Skolen eksisterte fram til 1951 da den ble nedlagt. Skolebygningen ble revet i 1968. Det er kjent at det finnes noen få gjenstander igjen etter skolen, blant annet skolens fane. Om det er rester etter aktiviteten i terrenget i Havika har ikke blitt undersøkt.

4.11.1 Tiltak 2019 – 2022. Samiske kulturminner

De samiske kulturminnene eldre enn 1917 er automatisk fredet i henhold til Kulturminneloven.

Ut fra en helhetlig vurdering bør følgende tiltak vurderes:

- A. Namdalsmuseet satte i 1989 opp en minneplate ved sameboplassen Finnhøttan. Både Finnstien fra Havika og plassen Finnhøttan bør merkes og tilgjengeliggjøres bedre. En bedre tilgjengeliggjøring kan skje i samarbeid med Botnan historielag og/eller Namdalsmuseet.

4.12 Forhistorisk tid/Automatisk fredede kulturminner

Fra forhistorisk tid, før 1030, og fra førreformatorisk tid, før 1537, er det registrert en god del lokaliteter i Namsos kommune som etter Kulturminneloven er automatisk fredet.

En oppstilling viser at det i alt er registrert ca. 45 gravhauger, 7 fangstgroper, 2 boplasser/dyrkningsspor, 1 båtfunn, 1 maleri på fjell og 1 bautastein i forbindelse med en gravhaug.

De ca. 45 gravhaugene dateres i hovedsak tilbake til jernalderen, 500 f. Kr. – 1030 e. Kr., mens enkelte kan være så gamle som fra bronsealderen, 1700 f. Kr. – 500 f. Kr.

Største tetthet av disse funnene er konsentrert om Høknes rett ved Namsos sentrum og Tømte/Øyan på Flakk i Klinga. Enkelte av gravhaugene og andre arkeologiske kulturminner på Høknes er borte, men på Flakk finnes det rester etter 3 langhauger og 4 rundhauger, alle fra jernalderen. Ellers er det spredt gravhauger på mange ulike plasser i kommunen, fra Solum i øst til Otterøya i vest. Spor etter dyrking er registrert på Høknes.

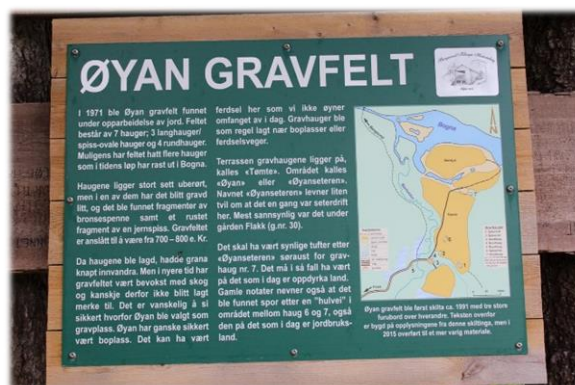
Gravhaug ved Solum i Bangdalen.

Gravhaug på Sandvikodden, Otterøya

Av de sju dyregravene som er registrert, er fire lokalisert til Otterøya og tre innerst inne i Vetterhusbotnet i Botnan.

Båtfunnet i Kattmarka ved Namsos ble godt kjent i 2017, da to privatpersoner prøvde å grave fram dette funnet. Arbeidet ble stoppet av vernemyndighetene og båten, som er automatisk fredet etter Kulturminnelovens §14, ble igjen tildekket høsten 2017.

Ved Øyan gravfelt på Flak har Bangsund/Klinga historielag satt opp en fin informasjonstavle

Et litt spesielt funn sannsynligvis fra førreformatorisk tid på Otterøya er et malt øye i en naturlig fordypning i bergveggen. Det er brukt gulaktige, lyse farger til å forestille et øye. Øyet kan ha hatt en religiøs funksjon. Funnet er registrert av en privatperson og ikke automatisk fredet.

4.12.1 Tiltak 2019 – 2022. Forhistorisk tid/automatisk fredede kulturminner

Fornminner er automatisk fredede kulturminner og forvaltes av Riksantikvaren. Kommunen har derfor ingen forvaltningsrett over disse kulturminnene. Imidlertid er dette viktige spor etter aktivitet i kommunen i forhistorisk tid og bør derfor være av interesse for kommunen i flere sammenhenger, både pedagogisk og i næringsøyemed, som potensielle turistattraksjoner.

Ut fra en helhetlig vurdering av forhistorisk tid/automatisk fredede kulturminner foreslås følgende tiltak:

- A. Kommunen bør i samarbeid med lokale historielag og Namdalsmuseet initiere tilrettelegging og skilting av de automatisk fredede kulturminnene innenfor kommunens grenser. Bangsund/Klinga historielag har gått foran og vist vei både ved Øyan på Flakk og ved Solum i Bangdalen. Flotte og informative tavler som forteller både når feltene ble oppdaget og litt om historien til funnene.

4.13 Kulturmiljø

Begrepet kulturmiljø kom inn i Kulturminneloven i 1992. Kulturmiljø kan en finne i både byer og tettsteder, i jordbrukslandskap og i skog og utmark. Eksempel på dette kan være et byområde, ei setergrend, et fiskevær eller et industriområde med fabrikker og bosetting. Naturelement med kulturhistorisk verdi kan også være en del av et kulturmiljø. Det er den totale kulturhistoriske verdien av miljøet mer en enkeltobjektene i seg selv, som kan være avgjørende for om en finner et slikt miljø verneverdig.

I Namsos kommune er det flere områder som åpenbart kan grense opp mot det som Kulturminneloven definerer som et kulturmiljø.

- Gammelveien Romstadmoen – Solum i Bangdalen
- Namsos Sentrum
- Sævik

Riksantikvaren:

Kommunen kan ivareta kulturminner, kulturmiljøer og landskap på reguleringsplannivå gjennom bruk av hensynssoner. Det er bestemmelsene knyttet til hensynssonen som avgjør hvilke faktiske hensyn som må tas.

4.13.1 Gammelveien gjennom Bangdalen

Gammelveien i Bangdalen mellom Romstad og Solum går gjennom et kulturlandskap som har vært i bruk i flere hundre år. Veien var brukt fram til dagens vei kom på 1950 tallet. Nyveien går oppå den gamle veien, men fra Romstadmoen til Aunet og fra Aunet nesten fram til Solem har gammelveien sin egen trase. En kan se veien både som den gamle holveien og som kjerrevei.

Den gamle veien gjennom Bangdalen

Skilt langs den gamle veien gjennom Bangdalen. Satt opp av Bangsund/Klinga historielag

Kulturminnemangfoldet som gjør dette området interessant i en kulturmiljøsammenheng er veien, husmannsplassene den passerer og ikke minst navn i terrenget som vitner om menneskelig aktivitet.

Veien passerer både småbruket Bergsaunet og restene etter husmannsplassen/småbruket Høgmyrbakken. På Høgmyrbakken bodde det folk helt fram til 1920-tallet. I tillegg går veien

rett forbi Likfunnmyra. Etter sagnet skal det være funnet en død same på dette stedet i 1647. Opp igjennom årene har det blitt satt opp skilt som forteller denne historien på plassen. Bangsund/Klinga historielag har ryddet og merket den gamle veien.

4.13.2 Sævik

Området ved utløpet av Seielva har en meget interessant historie. Uten å gå i dybden av den her, kan en raskt gå igjennom stedets historie.

Sævik har vært kirkested siden middelalderen og var i 1548 en av fire kirker i Namdalen. Kirka kan opprinnelig ha vært en stavkirke. Da nye Klinga kirke ble innviet i 1866 ble det slutten for Sævik kirke. Den ble solgt til en handelsmann i Namsos og satt opp som brygge i Namsos. Kirkegården ligger der den dag i dag og vitner om historien til kirka i tillegg til at en i terrenget finner navn som Prestvika og Likstøet.

Bilder fra gamle Sævik kirkegård

På nord side av elva rett nedenfor kirka ble en av det første oppgangssagene i Namdalen bygget. På 1700-tallet var Sæviksaga, Øversaga, den største Namdalen. Det ble bygget enda en sag på sørsiden av elva, Nedresaga. Sagbruket ved Seielva ble nedlagt i 1914 etter først å ha blitt ombygget til sirkelsag. Rester etter Øversaga er ennå godt synlig i terrenget.

På 1920 tallet ble det etablert både et teglverk og en kalkmølle på stedet. Begge fikk forholdsvis kort levetid.

Namdalens første sparebank, Sævig Sparebank ble stiftet her i 1842. Den første sparebank i et landdistrikt nord for Trondheim. Stedet var også en av de plassene som ble foreslått som sted for plassering av det som skulle bli Namsos.

Etter at sagbruket ble lagt ned overtok Klinga kommune fallrettighetene i elva og bygde en kraftstasjon som ble åpnet i 1916. Kraftstasjonen ble i 1939 solgt til Nord-Trøndelag e-verk og etter hvert nedlagt. Etter denne kraftstasjonen er det mange spor i terrenget i form av hus og installasjoner. Dammen står så godt som intakt, kraftverksbygningen i jugendstil står ennå om enn betydelig ødelagt, maskinistboligen med verksted, lager og utedo står ennå forholdsvis intakt. I tillegg til dette må nevnes at også Barstaddammen ved Barstadvatnet ble bygd for å sikre vatn til kraftstasjonen ved Seielva. Først ble det bygget en tømmerdam med

steinkar, men i 1935/36 ble den gamle dammen erstattet med en dam oppført i naturstein. Dammen står enda og er et imponerende byggverk og kulturminne.

Sævik kraftstasjon 2018

Sævik kraftstasjon i mellomkrigstiden

Inntaksdammen til Sævik kraftstasjon

Barstaddammen

I 2013 ble området ryddet og åpnet for publikum med informasjonstavle, stier og benker. I dag preges området igjen av forfall.

Deler av rørgata til Sævik kraftstasjon

Bestyrerboligen ved Sævik kraftstasjon

Som et av de første større industristedene i Namsos og med det spennende historiske bakteppet som er skissert her, må området ved Seielvas utløp igjen fram i lyset.

4.13.3 Namsos sentrum

Namsos sentrum som kulturmiljø er belyst under kapittel 4.1

4.13.4 Tiltak 2019 – 2022. Kulturmiljø

Ut fra en helhetlig vurdering av temaet kulturmiljø foreslås følgende tiltak:

- A. Området ved Seielvas utløp er så viktig i en lokalhistorisk sammenheng at kommunen bør vurdere å bevare området som en hensynssone. Bruk av muligheten til å regulere et område til hensynssone er en bestemmelse i Plan- og bygningsloven som brukes for å bevare objekter og områder som har lokal eller regional kulturminneverdi. Dette til forskjell fra fredning etter kulturminneloven, som oftest brukes for å sikre kulturminner av stor nasjonal verdi. Kraftstasjonen, kirkegården, industrihistorien, navn i terrenget og historien til området generelt er til sammen faktorer som gjør at området bør bevares. I en lokal sammenheng er det få områder i Namsos i dag som har en slik historie og ikke minst tatt i betraktning at det ennå finnes objekter igjen som kan dokumentere denne historien. Det er kun Survika på Otterøya som i denne sammenheng kan sammenlignes med området på Sævik, men i Survika er det få rester tilbake av den aktiviteten som en gang var der.

Gammelveien gjennom Bangdalen er godt tatt vare på av Bangsund/Klinga historielag og vil, hvis ingen ytre faktorer påvirker den i framtida, kunne bli godt bevart slik den er forvaltet i dag.

5. Generelle tiltak

Med generelle tiltak menes tiltak som er temaoverspennende eller tema uavhengige. Disse er tiltak kommunen må gjennomføre uavhengige av andre foreslåtte tiltak.

- A. Prioriterte kulturminner skal registreres og kartfestes i databasene Askeladden og kulturminnesøk. I arbeidet med denne planen har det blitt lagt inn 54 nye registreringer av kulturminner som er nevnt i denne planen. Dette er lagt inn i kulturminnesøk.no med informasjon, bilde og kartreferanse. I tillegg til dette har enkelte kulturminner som tidligere har blitt lagt inn av Riksantikvaren, blitt oppdatert med bilder tatt under arbeidet med denne planen. Erfaringer fra en god del andre kommuner viser at personer og lag som har oversikt over kulturminner, har vært aktive i arbeidet med å legge inn det man har oversikt over av kulturminner. Namsos kommune er nå på grunn av arbeidet med planen godt i gang med dette arbeidet, men det gjenstår en del. Dette må prioriteres.
- B. Oppdatering av SEFRAK-registret. På 1980-tallet ble alle hus eldre enn 100 år i Namsos kommune (og i landet forøvrig) registrert. Denne registreringen er nå rundt 30 år gammel og bør fornyes. Hus er restaurert og hus er borte. En gjennomgang av registrert i dag viser at en god del av de hus som ble registrert på 1980 – tallet rundt omkrig på gårdstunene står ennå. En oppgradering av registret med tanke på å få en fornyet oversikt over hvilke bygninger i kommunen som på nåværende tidspunkt kan være verneverdige både på gårdsanlegg og ellers rundt i kommunen.

6. Etterord/Kilder og litteratur

Fargebildene i rapporten er fotografert av Geir A. Grøtan. Alle eldre fotografier er hentet fra Namdalsmuseet samlinger. I tillegg til de kulturminner og fargebilder som er plukket ut for å være med i rapporten, er mange andre kulturminner blitt fotografert i løpet av planarbeidet. Dette fotografiske materialet overleveres kommunen som en del av rapporten. Alle fotografiene er merket med stedsangivelse. De fleste av kulturminnene som har blitt besøkt, også de som ikke er med i rapporten, er nå registrert og lagt ut på Riksantikvarens søkemotor Kulturminnesøk og kan gjenfinnes der.

Kilder og litteratur

Bøker:

- «Tyske Kystfort i Norge» - Jan Egil Fjørtoft
- «Elvelangs i gamle Klinga kommune» - Odd Bratland/Bangsund/Klinga historielag
- «Skogbruk og treforedling i Namdal» fra 1947 – Karl L. Mørkved
- «En Bangsundhistorie/Om Aannersida» - Arne Kvam/Ola Kr. Dahl
- «Klinga kommune 1893 – 1963» - Sigurd Krekling
- «Vemundvik kommune 1893 – 1963» - Sigurd Krekling
- «Namsosboka» - Jon Hildrum
- «Postbønder og postgårder i Nummedals Fogderi 1663 – 1804» - Haakon Olsen
- «Namsos byens anlegg og utvikling» - O.S Aavatsmark
- «Namsos 1914 – 1954» - Sigurd Krekling
- «Det Norske næringsliv, Nord-Trøndelag»

Hefter/rapporter

- Otterøy Historielag, Tidsbilder – flere utgaver
- Dag Øyvind Engtrø/Raymond Sauvage – Arkeologisk undersøkelse, Høkneslia, Namsos
- Bymarkas Venner – diverse informasjonsbrosjyrer
- Kirsti Lunde Stene/Jon Hildrum – Namsos din kommune 3
- Namsos bys historielag – diverse skrifter
- Botnan historielag – diverse utgaver av Atterljom

Internettsider

- NB – registeret – Riksantikvaren
- SEFRAK-registreringen fra 1980-tallet (registrering av hus eldre enn ett hundre år)
- Norsk Sagbruksmuseum/Spillum Dampsag og Høvleri – hjemmeside på nett
- Veileder fra Riksantikvaren: Fredning og forvaltning av kulturmiljøer etter kulturminneloven
- Wikipedia – diverse sider
- Riksantikvarens hjemmeside - riksantikvaren.no

Andre kilder/muntlige kilder

Nils Roger Duna

Espen Sandmo

Gunnar Hojem

Tore Finnanger

Ivar Solum

Botnan historielag

Otterøy historielag

Bangsund/Klinga historielag

Namsos bys historielag

Bymarkas Venner

Tittelen på kulturminneplanen er hentet fra Jon Hildrums dikt «Vår heimplass på jorda».

Alle fargebilder i planen er tatt av Geir A. Grøtan. De historiske bildene er hentet fra Namdalsmuseets samlinger.